KA LEHNIAM

(Bisari, Durga Puja, Doljatra, Knia Khang, Knia Pyrdong Chnong, Knia Blai Iaw)

HA ELAKA NARTIANG

MINIMON LALOO

Ka Lehniam (Bisari, Durga Puja, Doljatra, Knia Khang, Knia Pyrdong Chnong, Bad Kiwei De) Ha Elaka Nartiang.

Minimon Laloo
1997

(Ia kahok Tynrai La Tyngkai)

Tang Shikyntien Arkyntien

Haba i Kong Minimon Laloo i la wan buh ia ka manuscript kaba iadei bad ki jingleh niam lehrukom bad ki knia ki khriam Hindu ba dang shem ha ki thain Nartiang (Jaintia Hills) haduh mynta, bad ong ruh ba ngan ai jingkynthoh ei ei-nga la dum ka buit jlang wat la bun ki snem nga la tip ba ju don kum kine ki lehniam lehrukom, nga phla ngam don jingtip eiei kaba thikna shaphang jong ki. Dei hadien ba nga la pule ia ka jingthoh i Kong Minimon ba mynta nga la long u briew uba kham shemphang shuh shuh ia la ka Ri bad ka Jaitbynriew.

Ngam lah ban shu kun halade khlem da iaroh ia ka jingtrei jong i ha kane ka khen ban ngam sha ki shrah ka Nartiang bad lum jingtip shaphang ki har rukom ki jinglong ne jingim jingman kiba iadei eh bad ka jingngeit niam bad ka kolshor kiba don bad dang iai bat da ki longdien jong kito ki thain. Kane ka jingtrei khlem artatien ka la dawa ym tang ka jinglut jingsep hynrei ia ka bor bad ka por kaba ki riew thoh ha miej kim lah lehse ban sngewthuh.

Ha kane ka thup la buh nati ia bun tylli ki jinglehniam lehrukom kiba i Nongthoh i shem ba kidei ki lehniam lehrukom halor ka jingngeit tynrai kiba iasnoh bad ka jingshem jingia kynduh u briew ha ki por hyndai wat lada hateng hateng wan mih paw ne khleh lang ki snap lehniam Hindu kiba i kumba ki long tang ka sa-mangkariang jong ka por bahadien jong ka histori ka Ri Jaintia.

Shuh shuh ha kane ka thup jingtip la thir bin pa bin ia kiwei pat ki lehniam lehrukom ba bit sohpyrthit bha bad ka niam Hindu, bad kita kidei kum ka Doljatra, ka Bisari puja, ka Durga puja bad ka ThangBahula. Khlem da bun ktien, i Nongthoh ha ka jingshem jong i, i la ai la ka jingkynthoh jong i halor kawei pa kawei na kitei ki jinglehniam kum ka shat jingmut sha ki longdien bad kiwei pat ki riew thud riew wad bamynta.

Kalong kaba ktik jingmut ban iohi ba ha kano kano ka kynhun-bynriew (Community) ba rit paid ne heh paid ngin shem ia ki jinglong bapher bapher lada ha ka ktien ka thylliej, ka riam ka beit, ka bam ka dih, ka lehniam lehrukom bad kumta ter ter. Kane ka long kumta ruh bad ka kynhun-bynriew u Hynniewtrep kiba kynthup ia u Khynriam, u Pnar, U Bhoi, U War shityllup. Kawei lehse kaba kham pher na kiwei pat ki kynhun-bynriew ka long ba ngi kum **kawei** ka Jaitbynriew ngi **lait** na kata ka jingthew dieng-kot ha ka jingpynpher **jait** ha ka kyrdan longbriew. Kane lehse ka paw bha ha kita ki lehniam lehrukom Hindu jong ka elaka Nartiang ha kaba kum kata ka rukom ngeit kam don. Hato, lehse, kumba i Nongthoh i ong ka long tang ka rongphong ne ka mangkariang jong ka jingjia jong ka History ha ka ri Pnar! Ia kane yn buh ha ka jingpyrkhat bad jingstad jong ki nongpule hi.

Nalor ki lynnong ba iadei bad ka lehniam lehrukom, don ruh ka lynnong shaphang ki Mawbynna ba ngi lah ban shem haduh mynta haka Elaka Nartiang kiba don la ki jong ki jingkit jingmut. Hangne, ka pynktik jingmut shuh shuh haba pule shaphang uta u Maw Sanirang uba (Katkum ka khana-parom) iasnoh bad ka "Knia briew". Kaei kane ka knia briew (human sacrifice) kaba la pyniakap bad ka ngeit-niam ka jaitbynriew jongngi, hato, ka long kaba la shong tynrai ne ka dei tang ka sa-mangkariang jong kawei pat ka niam, kum ka niam Hindu? Nga ïeh ha ki riew wad riewpule ban jubab ia kane. Hynrei la kumno kumno ruh kane ka lynnong ka pynphalang jingmut ba ki mawbynna ha ka Ri shityllup ki don la ki khana ne khubor ha lyndet jong ki, bad shisha ki long ka bynta ba kongsan ha ka kolshor u Hynniewtrep.

Khatduh, nga kyrmen ba i Kong Minimon in dang iai bteng ia ka kam thoh kam tar jong i sha kiwei kiwei ki phang kiba dang sah ha shrah bad kiba dawa ban buh ha ki jingthoh na ka bynta ki pateng ba dang wan ioh lap noh ka dier-por.

Nga ai tang ka Kit-bok Kit-rwiang.

Khublei
Dr. Bevan L. Swer
Head
Department of Khasi
North Eastern Hill University
Shillong.

26th December, 1997.

KA LAMPHRANG

Ka Nartiang ka dei kawei na ki Elaka ba synshar da u Doloi, ba long kum u syiem ha kine ki por bym don syiem shuh, ka dei ka shnong ba la rim bha ha Jaintia Hills, ka dei ruh ka jaka shong pyngngad ki Syiem Jaintiapur ha ka por lyiur mynhyndai. Na ki nongshong shnong hangne, kiba dang bun ki dei kiba dang long shnong ne man chnong, hynrei don ruh ki kyntoit kiba la pdiang ia ka niam nongwei na ri sepngi, ia kiba ki ong ki skur ne da man skur. Jan mar shiteng na kine ki nongshong, kata naduh mar ia sdang rung ha elaka Nartiang kat haduh ba don ka iew ba bun ki mawbynna ba pawnam, ki dei kiba dang bat ia la ka niam tynrai bad ka dustur pat katkum la ka jingngeit jongki hi, wat lada don ka jingkrap niam hindu.

Ka Nartiang kum ka shnong ka long kawei na ki elaka jong ka Jaintia Hills kaba don bun ki jingpynsah nam da ki radbah, ha kaba uwei napdeng jong kine ki radbah, u long uba pawnam bha uba kyrteng u Marphalyngki. Ka long ruh ka shnong kaba lah ban ktik ia ki babun balang ban nym hun tang ha ka iohsngew hynrei ban ioh leit jngoh dalade hi ia ki pung syiem ba la kylla jyrsieh ba pawnam, u mawbynna ba jrong tam bad ki jingdon jingsat sawdong ha ka.

Ka Nartiang kadon kumba 19 kilometre shatei na Jowai. Ha ka lynti na Shillong sha Jowai, hab iaid na Ummulong bad sa kdat noh sha ka lynti Wahiajer, bad shwa ban poi ha Nartiang la pdiang sngewbha da ka Wah Umpowai kaba leit ia snoh bad ka Wah Myntang bad da ki pyntha kba, lah ruh ban rung sha Nartiang lyngba ka Shilliang Myntang. Ka don tang kawei ka jingiapher jong kane ka elaka na kiwei pat ki elaka hapoh Jaintia Hills, bad kata kadei ka rukom lehniam.

Ka rukom lehniam bad dustur kine kiba dang long shnong ka iaphet bak lybak na kiwei pat ki elaka, hynrei ki rukom knia pat ha kiwei ki jait pynleit niam kum ka Knia Pyrthat Knia Pyrdong Chnong,

Nguh Ryngkaw kam shym iapher na kiwei pat ki elaka kiba don ha Jaintia Hills lait noh tang ki kyrteng jong ki jingknia.

Kaba iapher tam bak lybak na baroh kadei ka dustur jong ki, kaba ki bud kum ki khar Hindu, ha ka liang ka jingngeit jongki, da kaba pdiang ia ka lehniam Bisari puja, Durga puja, Doljatra bad kiwei de ki rukom lehniam ki khar hindu. Lehse kane ka lah ban long na ka daw jong ka jingdon ki Syiem Jaintiapur mynshwa, kiba la kylla long ka daw tynrai jong kane ka buhai lehniam, lyngba ka jingwan rah ia u Pujari ne Bamon uba long u Lyngdoh niam hindu.

Haba ki syiem ki wan sah kai sha Nartiang, ki hab ruh ban pynlong ka jinglehniam kat kum ka dustur dkhar jongki, wat la ki wan shongkai sahkai pyngngad ha ri ki Pnar. Ka lah ruh ban long ba kane ka rukom lehniam jong u syiem, ka ktik jingmut bad khring ia ki paid nongshong shnong ban itynnad bad bud tynneng lem ia kata ka rukom lehniam jongki. Ia kane lah ban pynshisha lyngba ki jingrwai shit rhem jongki ha ka ktien bad sur Bengalee. Ka jaka lehniam pat ka pher na kawei ka jaka sha kawei pat, kim ju lehniam ha kajuh ka jaka.

Ia ka jinglehniam hindu la pyniaid da u Bamon, katba ia ki jingknia niam tynrai pat la pyniaid da u Lyngdoh. Ia ka blei thaw Durga ki ju leit bret sha Wah myntang. Na ka liang ka Wah Myntang pat lah ban ong ba ka dei kaba long kyntang, naba ki pyndonkam ha ka lehniam. Kumjuh ruh ha Elaka Mynso, kane ka Wah ka don ka thwei ba sahnam lyngba ki khana pateng kaba ki khot ka "Thwei Lamin"

Don baroh 12 ngut ki Wasan, kynthup ia u Doloi, Nangta saw ngut ki Sangot, Phra ngut ki Maji, Ar ngut ki Satar, Lai ngut ki Dahulia bad Uwei u Hardamuid. U Sirdar u don la ki jong ki Wasan, kata lai ngut ki Kher bad uwei u Sangot. Ki nongiarap ia u Pator Kamar pat ki don phra ngut ki Nongshlem (Basan), saw ngut ki Kamar, uwei u Sangot, uwei u Shutwait, uwei u Chutia, ar ngut ki Maji bad uwei u Sohshyllong. Kata kamut baroh ki nongiarap ia u Pator.ki don khadphra.

Ki wasan kit kam hapoh kane ka elaka ha u snem 1993, la don ruh kiba la shimti kam noh sa da kiwei de, ki kyrteng jong ki, ki long kumne harum.

1. Don Dkhar — Doloi Nartiang.
2. Hed Dhar — Doloi Niam (1997).
3. Ram Pale — Pator Nong Kyllep (Bam kwai ha dwar u blei). Mynta pat la shimti noh da u Rimi-o-Symblai.
4. Don Tha Dkhar — Pator Nongpyrda.
5. Kat Nongpluh — Pator Kamar (mynta pat la shimti noh da u Sati Nongtdeh).
6. Nobait Swer — Sirdar (Mynta pat la shimti da u Ridon Swer).
7. Jonting Dhar — Lyngdoh (mynta pat ia kane ka kam la bat da u Mon Dhar).
8. Don Najiar — Chutia.
9. Moina Samatiang — Chutia (mynta pat la bat da u Don Phyllut.
10. Sati Ktung — Dan.
11. Sati Phyllut — Dan.

JINGKDEW

SHIKYNTIEN

Ka sien ba nyngkong eh ba nga leit iuh kjat ha Elaka Nartiang dei ha u snem 1993. Ka mynsiem jongnga ka dap da jingkmen kaba khraw, ba nga la ioh shisha ia ki jingangnud ban poi sha kane ka Hima, kaba nga la thrang la slem ban ioh leit. Nyngkong nyngshap ngan iathuh ia phi kiei kiba la ktik jingmut ia nga ban leit sha kane ka jaka, kidei ki rukom lehniam puja kiba nga la ju iohsngew ba ialap khana i mei jongnga (bam kwai ha dwar u blei) naduh ba nga dang rit, kumta nga da thrang hir hir ban poi sha kane ka jaka ban iohi da la ki jong ki khmat. Nga iai kyrmen bad khmih lynti ba shisien ka sngi ka lad kan plie. Te da shisha ha u snem 1993, nga la ioh ka lad ban peit iapbieij ia ka jingitynnad ka mariang sawdong kane ka Elaka.

Nyngkong eh nga la iohi ia ka wah Umpowąi, ba don ha lynti ban rung sha Nartiang, ki MooRyngkaw, ki PungSyiem ba la kylla jyrsieh, ia ka Iew shongblei ba kyntang bad khamtam eh ia ka jaka bret mawlyngkniap u Mar Phalyngki bad u Mawbynna ba jrong tam. Nga la ia kynduh nyngkong eh ia u Doloi Nartiang, Waheh Don Dkhar lyngba ia Bah D. Khlur Baiaineh Skhem Mukhim. Dei ha kane ka sien leit ba nyngkong ba nga la pynpaw ia ki jingangnud jongnga ban iohi ia kita ki jinglehniam. Da ka khmat ba phuh sam rkhie u la jubab ba u long uba kloi ban ialam ianga sha kita ki jaka lehniam, ba lada nga kwah shisha ban iohi ia kita ki jinglehniam nga dei ban poi sha Nartiang dang step phyrngap ha ki sngi ba ki pynlong ia kita ki lehniam.

Ka mynsiem jongnga ka pisa ka lynga bad nga kwah ba kita ki sngi puja kin poi noh, hynrei nga hab ap shitom da ki bnai. Kumba la iakut nga la poi thik ha Nartiang ha ka 17 tarik u Nailar 1994 na bynta ka Bisari puja, kaba long ar sngi lynter, ha kaba nga la iohlad ruh ban ia kynduh bad ka Kong Synshar Swer, ia ki Waheh Wasan bad kumjuh ruh ia kiwei pat ki riew kit niam bad ki riew ngeit niam

hapoh ïng niam. Baroh ki la ia pdiang sngewbha ia ki jingai jingmut jongnga bañ buh ia kine ki jinglehniam ha ki kot lyngkdop jïngthoh khnang ban dup ia tip lang kiwei de. Nga da kular ruh ban poi man la ka por lehniam haduh ba ngan da lah pyndep ia ki jingthoh.

Nga la poi biang sha Nartiang ha u bnai Risaw 1994 na bynta ka Durga puja ba nehsaw sngi lynter naduh ka 11-10-94 haduh 14-10-94 bad man la ka Durga puja, ha u snem 1996 nga la leit bud bret blei sha Wah Myntang, naba hangta ruh ki dang pynleit niam biang shwa ban leit bret ia ka sha wah. Ha une u snem ka puja ka la sdang naduh ka 18-10-96, ha kaba la pyniaid da u Waheh Don Tha Dkhar, Pator Nongpyrda. Ha u snem 1997 pat ka puja ka la sdang naduh ka 8 tarik u Risaw bad ha kane ka puja la pyniaid da u Waheh Rimi-o-Symblai, Pator Nongkyllep.

Nadien kane nga la leit khah khah ban ioh ia phylliew jingmut khambha na bynta kiwei kiwei de ki jingthoh. Nga la leit biang sa ha ka 17 tarik u Lber 1995 ban ioh peit ia ka lehniam Doljatra bad kumjuh ruh sa ha ka 5 tarik u Lber 1996 na bynta kane ka juh hi ka lehniam. Ha u snem 1995 la pyniaid da u Waheh Don Dkhar, Doloi bad ha u snem 1996 pat la pyniaid da u Waheh Don Tha Dkhar, Pator Nongpyrda. Ha kane ka rukom leit ba khah khah jongnga sha Nartiang nga la donbok ban ioh lum shibun ki jingthoh kiba iadei bad kiwei kiwei de ki jingdon jingsat sawdong kane ka elaka, kiba lah ban ai jingmyntoi shibun ia ki nongpule. Nga la ioh ruh ka lad ban shon ki dur ki dar ha man la ka puja, bad kiwei de ki lehniam tynrai jongki, bad ia kiwei de ki jaka ba pawnam jong kane ka elaka ban pynmih pyrthei lyngba jong kane ka kot. Ha u bnai Jylliew nga la hiar biang ban ioh ia phylliew jingmut halor ki jingthoh, nga donbok pynban ban tip ba kin pynlong ia ka Knia Pyrthat ha ka 28 tarik, kumta sa shiwat nga la hiar biang sha Nartiang ha ka 27 tarik u Jylliew ban ioh leit peit ia kata ka knia ha ka kylla step babud. Ia ka niam la pyniaid da u Pator Nongpyrda, Waheh DonTha Dkhar.

Ha ka jingiakynduh biang ba la pynbeit ha ïng u Waheh Dontha Dkhar, baroh ki wasan ki la ia poi ban ioh ia ai jingmut shuh sa halor kiwei pat ki knia ba dang sah, khamtam eh ia ka Pomblang Iew Nartiang ba la jan iap duh. Kumjuh ruh ngi la ia kynduh biang ha ka ïng u Waheh Moina Sing Phyllut, Rangbah Shnong. Hangne nga la kham donbok shibun naba ki la iarap batai bniah ia ki jingknia kiba

ngam shym la lah ban poi, ryngkat ka jingiadon lang jong u Waheh Lor Symblai. Mahlengot. Law Dhar bad sa kiwei kiwei de ki Wasan ba ngam lah ban jer kyrteng lut.

Ia ka knia Pyrdong Chnong pat la pynlong ha ka 8 tarik u Naitung 1996. Ka Rwai Kynthai pat la pynlong ha ka 30 tarik u Nailar 1996 ha phyllaw jong ka Durga Ma Temple. Nga la poi sha kane ka Rwai Kynthai bad la pynlong ia kane ka rwai ha ka por 5 baje prem miet haduh ban da miet, kiba ia shim bynta hangne ki dei ki jong ka Jar bad Khator bad kiwei de ki kynthei ha la ki riam tynrai jongki.

Ia ka knia Pomblang Iew Nartiang la pynim biang hadien 41 (Sawphew Wei) snem ha ka 26 tarik u Iaiong 1997. La pyniaid da u Doloi Niam, Waheh Hed Dhar. Ha kaba iadei bad kane ka lehniam tynrai nga ju leit barabor ban ia kynduh bad ki waheh wasan baroh, da kaba bsut ia ka mynsiem ban pynkhie im biang ia kane ka knia ba la iap shiteng por. Ngi ju pynlong ka jingia kynduh lang barabor ha ïng jong u Waheh DonTha Dkhar bad u Waheh Moina Sing Phyllut, haduh ban da lah shisha ban pynkhie im biang iaka, da ka mynsiem ia trei lang baroh ki nongkit kam niam ryngkat bad ki riewngeit niam. Ka jingsngewnguh baroh ka leit sha ki namarba khlem ka jingiatrei minot lang jongki baroh, ngan ym lah da lei lei ruh ban pynmih pyrthei ia kane ka kot. Ia kane kajuh ka Knia Pomblang Iew, phin shem ruh ha ka Folder (Kot Lyngkniap) ha kaba nga la iarap pynthoh tang ia ki mat ba kongsan, ba la dep pynmih pyrthei da ka Sorkar, lyngba ka Directorate of Arts and Culture, Meghalaya, Shillong. Kane ka tnat trei kam sorkar, ka la wan ban iadon ryngkat bad ban ring phlim. Ia ka lehniam Thang Bahula la pynlong ha ka 16 tarik u Naiwieng 1996, ha kaba ngam shym la ioh lad satia ban leit, hynrei la shu iarap pynthoh da kiba dei ia peit niam hangto. Kane ka lehniam ka ia sryiem ia ka Dussera ki Khar U. P, ha kaba ki ju thang ia u tyngshop Ravan.

Nga pynpaw hangne ka jingsngewnguh kaba khraw ia u Doloi Don Dkhar, uba la kloi ban ialam ia nga sha kine ki jaka lehniam bad kylleng ka Elaka khnang ba ngan ioh ban peit bad shondur. Kumjuh ruh na bynta ka jingsbun mynsiem ha kaba ai jaka sah bad ka bam ka dih, ym tang ia nga shimet hynrei bad ia ki khun jongnga de kiba ju kloi ban leit synran ia nga. Kumjuh ruh ia ka Kurim bad ki khun ki kti ki jong u Doloi ruh kiba la kloi ban pdiang sngewbha ia ngi. Nalor u Doloi, nga ai khublei sngewnguh sa ia ki jong u Waheh DonTha

Dkhar bad u Waheh Moina Sìng Phyllut bad ki bahaïng jong ki, kiba la kloi ban pdiang sngewbha ia nga.

Ka jingsngewnguh jongnga ka leit sha baroh ki Nongkit niam, naduh u Doloi, ki Pator, U Lyngdoh. Sirdar bad ki Wasan baroh, ha ka jingiasnoh kti lang bad iarap ai jingmut, kaba khlem ka jingiarap jongki, ngan ym lah ban pynmih ia kane ka kot. Ia ki khun jongnga, u Donbok, Bhabok bad Khrawbok na bynta ka jingieitbad jingai mynsiem, da kaba ki kloi ban leit synran ia nga khlem khnium ne khohnioh. Ia ki bahaïng jongnga baroh kiba la kloi ban ailad ia nga ba ngan pyndep ia ki jingangnud. Kumjuh ruh ia ki jong u Waheh Laian Kynjing, Doloi Jowai, uba ju ai mynsiem ba ngan pyndep ia la ki jingthmu khlem kyrtiang dien na ki jingeh, U Waheh Shining Star Laloo, Candidate Kharbudon, D. Khlur Baiaineh Skhem Mukhim, Prof. Sondar Sing Majaw bad Kong Phidalya Toi. Bad khamtam eh ia i mei jongnga, Kong Plesibon Laloo (Bam Kwai ha dwar u blei), ia ba la bsut ia ka mynsiem angnud ban ioh leit dalade, namar dei ma i, iba ju iathuhkhana hanga naduh ba nga dang rit.

Nga ai khublei ia u Mr. Manas Choudhuri, Editor Shillong Times, na ka bynta ka jingiarap pynshai halor ki lehniam jong ki khar Hindu. Ka jingsngewnguh ba kyrpang ka leit ruh sha U Rangbah Dr. Bevan Lionel Swer, Head of Khasi Department, North Eastern Hill University, Shillong hapdeng ka jingbun kam, i la long iba kloi ban pyllait por na bynta ban iarap pynpeit pynpule bad pashat syrwet jingmut halor kine ki jingthoh jongnga.

Nga da kyrmen skhem ba kane ka kot´kan iarap pynphriang jingtip sha kiwei pat ki bym tip bad bym pat ju iohsngew koit ba don kiba dang bat ia ka lehniam Hindu haduh mynta mynne. Baroh kine kiei kiei kiba nga la thoh hangne dei kiba nga la iohi da lade bad lum jingtip thikna ryngkat ka jingiarap pynthoh lem da ki Rangbah Kitniam ia ki katto katne ki lehniam kiba ngam shym la lah ban poi.

Khublei Shibun.

Jaka - Umsohsun. Shillong-1 — Kong Minimon Laloo.
Tarik - Naiwieng. 1997 — Nongthoh.

KA PEIT PYRMAN

Ka rukom lehniam jong kine ki Nartiang, ka long kaba shohkhleh, ki artatien ban thew ban woh bad pynshong nongrim la ki dei ki Hindu Pnar ne ki Chnong.

Ka long kaba jynjar ban rai namarba ha kajuh ka por ki pdiang ia ka lehniam hindu bad ki knia chnong ruh. Kumban shu ong, nga i kumba kadei pynban ka Inter mixture of Indigeneous Pnar Hindus. Namar wat ma ki hi ruh kim lah ban batai bniah shaphang ki jinglehniam hindu. Yn nym lah ban pdiang ba ka dei ka Conversion, namarba kine ki Pnar ki dang bat skhem ia la ka lehniam tynrai jong ki. Kumta ka buh ia nga ka Nongthoh ha ka jingeh ban ai kano kano ka jingkynthoh halor ka jinglong tynrai ki nongbat niam bad nongngeit ruh kumjuh.

Haba nga peit bad khmih bniah ia ki lehniam jong ki, nga shem ba don ka jingiapher bad ki khar Hindu. Lah ban ong ba ka dei tang ka Rongphong lane ka Bud Tynneng. Kane ka lah ban long lehse ha ki por hyndai ki syiem kiba ju wan sah kai pyngngad sha Nartiang, ki ju wan rah la u pujari ne Bamon ban pyndep ia ka lehniam. Ka lah ruh ban long lehse kine ki paid nongshong shnong ki shoh bieij bad itynnad ia kita ki rukom lehniam ba phylla, kaba pynlong ia ki ban ia bud tynneng lem. Kim ju don kot jingrwai, hynrei ki shu ia rwai lyndet ia ki jingrwai ba hikai u Bamon ha ka ktien bad sur Bengalee.

Haba nga bishar sani bha pat ia ki rukom knia chnong jong ki, nga sngewnud ban ong ba ka jinglong tynrai pnar ka dang ban jur ha ki, da kaba shim nuksa ia ka jingbun ki jingknia chnong ban iaki lehniam Hindu. Na ka liang jong ka rukom knia chnong, don kiba kim lah satia ban ai ka jingpynshai kaba thikna, ka daw ka lah ban long ba imat ki Longshwa Manshwa jong ki, kim shym da batai bniah than eh ia ki jingkongsan ka jingmut jong kita ki jingknia.

Kumta ha ki khep ki khep jong kine ki jingknia ki long umdum ki jingmut.

Haba peit pyrman lah ban ong ba imat kane ka niam hindu ka wan sop spain ha ka niam Indigeneous, kumta ka dei tang ka Mangkariang, ba sa mih ka khleh khawja ha ka jingngeit niam jong ki.

KA KITBOK KITRWIANG

Ngi kum ki Waheh Wasan jong ka Elaka Nartiang, ngi dap da ka jingkmen kaba khraw haba ngi ia kynduh nyngkong eh ia ka Kong Minimon Laloo, ban tip ba ka kwah ban tih bniah bad lum jingtip shaphang ka rukom lehniam hangne ha elaka. Ngi da sngew phuhmat khamtam eh haba ka iathuh hangi ba ka don jingmut ban buh ia kine ki jingtih jingwad bniah ha ka kot lyngkdop ryngkat ki dur ki dar, khnang ba kiwei pat ki jaidbynriew ruh kin ia tip lem shaphang kiwei pat ki jaidbynriew ha ka rukom imlang sahlang bad ka niam ka rukom jong ki.

Kumta khah khah ka la wan ban ioh ia phylliew jingmut bad ban ia don ryngkat bad ngi ki Chnong ha man la ki por ba ngi lehniam. Da shisha ka long ka briew kaba minot ha la ka kam, ka bym don mynsiem sngew sarong ne sngew meng. Kumta baroh ngi la iasnoh kti lang ban ianoh synniang sha ka thup ka thiar wad bniah tih bniah jong ka .

Ngi pynpaw hangne ia ka jingsngewnguh kaba khraw ia kane ka Nongthoh, na bynta ka jingtrei shitom jong ka met bad mynsiem, ban shah ia u slap u phria, ia ka jingshit kyrang ka sngi ban pyndep ia kane ka kot, kaban long ka jingkyntiew burom ia ka Elaka Nartiang bad ki paid nongshong shnong kumjuh.

Kong Minimon Laloo, to ngin nang kyrkhu kyrdoh mangi ki Waheh Wasan ba phin nang kiew irat ha ka thoh ka tar, ba phin nang iai sei shuh shuh ia ki sap ki phong ba la pynkup pynphong da u Blei Trai Kynrad, Nongbuh Nongthaw.

Ki Matti jongphi kin iai sah nam shi junom bad ngi.

Sd/- Don Dkhar - Doloi Nartiang.

Sd/- Pator Nongkyllep - Pator NongPyrda, Pator Kamar.

Sd/- Lyngdoh - Sirdar.

1

KA KNIA KHANG

La pynlong ia kane ka Knia Khang ha lai dwar, kata shi khang ha dwar Iawmulong, shi khang ha dwar Myntang bad sa shikhang ha dwar Umiusum. Ha man la ki dwar ki dei ban pyndonkam knia ne pynleit niam da u syiar shynrang bad uwei u sniang. Ia ki jinglehniam *la pyniaid da ki Wasan (Basan) ba dei* pynleit niam.

Ki ju pynlong ia kane ka knia khang ha ka por 5(San) baje kynjat shai. Ia ki tiar pat ba pyndonkam ha kane ka knia ki dei ban mih na ing Blai Lyngdoh, kata lai tylli ki sniang shynrang bad lai tylli ki syiar shynrang. Ar tylli ki sniang bad ar tylli ki syiar la ai da ki Dan[1] (u ba iarap pynkhrong musur na ki nongshong iew, kaba mut na ki nongdie jingdie ha iew. Ki dei ruh ki nongpynbiang tiar ha baroh ki jinglehniam). U Doloi[2] pat u hab ban ai uwei u sniang bad uwei u syiar.

Ka Knia Khang kamut kaba khang ia ki ksuid ki khrei bad ki jingpang ba bunjait ban ioh rung shapoh shnong. Kadei ruh ka jingknia ba nyngkong eh jong ka snem hapoh shnong.

Ha kawei pat ka liang ka jingmut jong kane ka knia ka long kum ban iada bad pyllait na ka pang ka shitom, na ki ksuid ki khrei, ban khiah krat ka shnong ka thaw. Kumjuh ruh ban bha ka rep ka riang, *ban ioh pahuh pahai ka bam ka dih, ban bha ka thung ka tep,* kum ki pathaw, ki jhur ba bunjait bad kiwei de.

Ka rukom knia khang ka long kumne....

Ha dwar Iawmulong u nongknia u dei u Bormaji.[3]

Ha dwar Myntang pat da uno uno u Sangot.[4]

---

1. Dan — Pule hapoh bracket.
2. *Doloi — U khlieh Nongsynshar.*
3. Bormaji — U nongiarap pynpeit lem ha ka niam bad ka synshar khadar.
4. Sangot — U nongialam lynti.

Ha dwar Umiusum pat da u Lyngdoh. Hynrei lah ban knia da u Chutia[5] (U dei u nongpyrta shnong, uba long ruh u nonglum ia ka khrong ka dan kaba dei jong ka Raid ne shnong), ruh lada jia ba u Lyngdoh u pang ne iap briew ha ïng kur jongu.

★ **Haba phai sha ki lehniam tynrai, nga shem ba dei ki juh hi ki riew ngeit niam hindu kiba pynlong ia kine ki knia. Ha kano ka rukom yn pynshong nongrim ia ka jingngeit jongki? Lehse ngi lah ban pynshong nongrim ba ka niam tynrai ka dang ban jur ha ka jingiatip lem jongki, namarba ynda thew da woh bha, yn shem ba kham bun ki lehniam tynrai ban ia ki lehniam tynneng hindu, ha kane ka Elaka.**

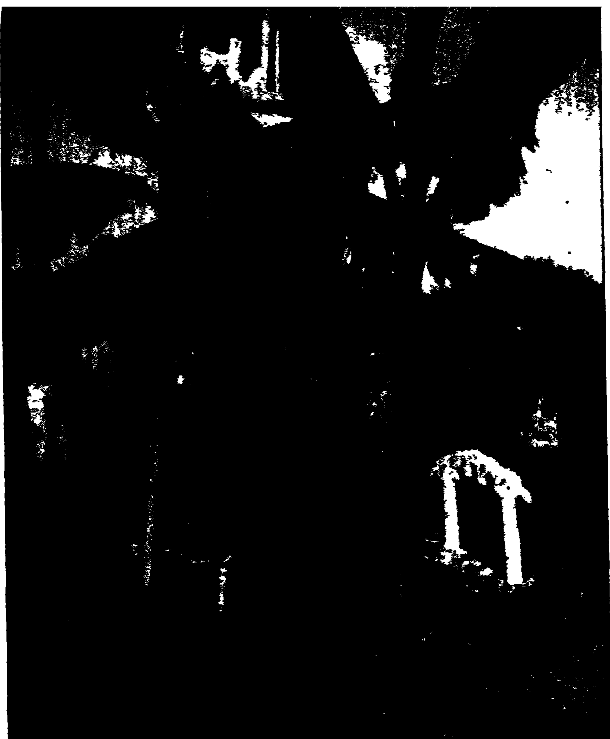
5. Chutia — U dei u nongpyrta shnong, u ba long ruh u Nonglum ia Ka Khrong Ka dan kaba dei jong Ka Raid ne Shnong.

KA KNIA BLAI LYNGDOH

Ia kane ka knia la ju pynlong ha u bnai Iaiong, ha ka sngi Thymblein. U Chutia pat u dei ban leit lum khaw na man la ki thliew ing bad pynpoi sha ka ïng blai Lyngdoh, sha lum Majar, shajan ka Ma Durga Temple. Ki ju sdang lehniam ha ka miet Musiang, kaba khot kyrteng ka "Than Blai". La pynleit niam hangne da u 'Ingmet, Phra kham ka kha ski tyrkhong ba la phiah arliang, kata 32 khlieh (4 tylli shi kham), ka 'Yiad Sympho ba buh ha u khiew lyrnai. Ki dih ia kane ka sympho na ki skaw set sla ki ba don khyndai tylli baroh.

Ki leh biang kumjuh ha ka miet Pyngkat, Ha ka step Thymblein ki sa khreh leit knia, ki sdang shwa da ka ialehkai pyniapuh syiar ki ba dei ban pynleit niam. U Lyngdoh bad ki Wasan ki sa leit sum shwa sha wah Myntang, ki da lehniam artat, ki ḥab siang ia u Woh Ryndi bad ka Li Dakha, da ka um batong ha u kara na kane ka wah. Haba ki leh ia kane ka niam ki donkam ia ki dohkha im na wah Myntang, ki siang ha ka pliang rnong 3 tylli u kwai bym pat phiah, u tympew 9 sla, u Kara, sieh sa u sla dieng sning bad siang sa ka sla lakait badon kliar. Kadei ka rukom ne niam ban leit tong dohkha ha ka miet pyngkat da ar ngut ki wasan, bad mynsngi patde la leit wad ia baroh ki jait jhur jyrngam na lum da ki Chutia. Ia kine ki dohkha bad jhur la hab ban shet da ka Lyngdoh Kynthei ha ïng blai Lyngdoh. Ka hab ban shet Khatar khiew lyrnai, ki siang khatja pat ba ki pyndonkam dei kiba shna na ki skhen, ia kine ruh kumjuh donkam hi 12 tylli, ynda dep shet ki sa ia bam lang baroh.

Ka Lyngdoh Kynthei pat kadei kano kano ka kynthei na ka ïng u Lyngdoh, kum ka para ne pyrsa ba lah ban don ne shim bynta ha ki katto katne ki lehniam. Kat kum ka jingthoh u Rangbah R. Tokin Rymbai ha ka kot "Pynieng la ka Rasong" ka paw ba don ka Lyngdoh na kajuh ka ïng u Lyngdoh lehniam. (p. 92). Kat kum ka jingthoh jong u Rangbah Donbok. T. Laloo ha ka kot "Ka Nguh Lei Shyllong bad ka Lehniam Iewduh" ka paw ba don ka Lyngdoh Kynthei ba ki

U Mukor, ki Lakait, u siej teh lama lieh bad kiwei de ki tiar ki tar ba pyndonkam ha ka niam Doljatra, kiba ju tip kum ka lehrong Bet Abir.

U Bapan (Khun u Bamon) u dang pom ia u blang u Doloi ha ka Durga Puja. 11-10-94.

tip kum ka Lyngdoh Sad, (p. 15). Kat kum ka jingthoh jong u Rangbah Shining Star Laloo ha ka kot "Ka Behdeint Khlam" ka paw ba don ka Lyngdoh Kynthei. (p. 211, 255 bad ka dur ha ka P. 268).

Haba ki leit knia pat ki hab ap ki dak ki shin na ka syiar ba kha pylleng, la kan kha kloi ne slem. Ia kane ka syiar la shu kem na surok, hadien ba ka la dep kha pylleng ki sa wad ia ki trai ban siew pisa, ia ka pisa pat dei ban siew u Doloi. Ia kane ka syiar ki sa pynleit ha ka jingknia bad bam doh hadien.

Ki mih leit knia na ïng u Lyngdoh sha lum blai lyngdoh Dei hangne ba ki pyndonkam da kito ki syiar ba ki pyniapuh, ki knia 12 tylli ki syiar. Ki sdang knia shwa da u Syiar Raid, dei une u syiar uba kham donkam ha ka pynleit niam, hab pyndiang snam da ka Lyngdoh Kynthei ha ka lamet, bad sa peit ki dak ki shin ynda la dep ot lut baroh. Ki nongpynleit niam ki hab ban swar shwa ban ot, da kaba iapan ki dak ki shin kum lada bakla ka shnong ka thaw un wan u phria ne eriong bad kumta ter ter. Kumta lada ka dak ka pynpaw iaka ba sniew ki hab ban pyntip sha ka Raid ia kiei ki dak kiba mih. Kumta ki hab ban iakynduh lang ban ia puson la ki sngewdei ne em ban ia nguh ia dem biang.

Kane ka rukom knia kadon lai bynta, 1. Knia na bynta ka Raid. 2. Knia na bynta u Doloi bad Patór. 3. Knia na bynta ki Wasan Waheh baroh.

Tang ia u syiar jong ka Raid ki hab ban bam doh noh ha lum, katba ia baroh ki syiar pynleit jingknia pat ki sa leit shet ki Dan sha ïng blai lyngdoh ban ia bam doh lang baroh.

Shwa ban leit phai noh sha ïng blai lyngdoh, u Lyngdoh u shim u khaw bad sla sning, u hab ber ia ki lynter lynti tad haduh ynda poi tiap ha ïng blai lyngdoh. Dei hangne ba ki sa knia ia kata ka syiar kha pylleng ha ïng, ka ba ki khot ka "Syiar Blai Ïung", ki hab ban bam ruh tang hapoh ïng, kim lah ban pynmih wat tang ha dhari ne phyllaw ruh.

Ha kane ka sngi Knia Lyngdoh, baroh ki nongshong shnong kim lah ban leit trei, la pynlong ka khang shnong namarba la khein kyntang bha ia kane ka sngi, bad ia kane ka sngi pakhang shnong la tip kum ka "Sngi Sang Sngi".

Ha ka step Hat, u Lyngdoh bad ki Wasan dang step phyrngap ki mih na ïng blai lyngdoh ban leit bet symbai ha kawei ka hali niam kaba ki khot "Ka Bet Sang". Hadien kane ki paidbah ki sa lah ban leit

bet symbai sha ki lyngkha jong ki. Namar kata ka jingthmu jong kane ka Knia Lyngdoh kamut ka Knia Bet Symbai Kba. Ka dei ruh ka jingknia ba ar jong ka snem.

★ **Hangne ruh kumjuh yn shem ba ka jingngeit tynrai jong ki, ka dang khie rasong ha kito ki juh hi ki riew ngeit niam hindu. Kumno yn pdiang ia ki haba kumne, haba wat ka jingkrap ka ngeit hindu ruh ka i jah noh haba ia nujor.**

---

1 Thymblein — Iew Umni.

2 Chutia — U Nonglum ia ka khrong ka dan kaba dei jong ka Raid ne shnong.

3 Musiang — Iew Rynghep.

4. 'Ingmet — Sying bah.

5. 'Yiad Sympho — Ka um ba jiar na ka ja jyndem.

6. Lymai — Khiew Ranei.

7. Pyngkat — Iew Pamtiah.

8. Kara — Iuta mong rit ryndang.

9. Pyndiang — Pdiang.

10. Syiar Blai Ïung — Syiar blei ïng.

11. Dhari — Baranda.

12. Bet Sang — Ka nguh ka dem ban lait na ka jingsniew ki symbai ia kaba u blei u la ai bynta ha ki briew ban bam, bad ban koit ban khlain.

13. Pator — Ki long kum ki Myntri.

KA KNIA KUPLI

Ia kane ka knia la pynleit niam da ki sniang ar tylli, uwei u sniang shynrang bad kawei ka sniang kynthei ba hab ban thied da u Doloi. Uwei pat u syiar shynrang hab ban thied da ki Dan. Haba pynlong ia kane ka Knia Kupli, ki ju khrong na iew, tang na ki nongshong iew ba dei ki Nartiang. Ha kane ka jingknia la pyniaid ne knia pynleit niam da u Sangot Pale.

Kane ka jingknia ki ju pynlong ha ka step Musiang. Baroh ki tiar knia ki pynpoi ha ïng u Doloi, bad ki sa ia mih lang baroh ban leit sha ka jaka knia hajan ka Bir Jympa Masi, kaba ki khot "Ka Mootkoh". Ia kane ka knia Kupli ki ju leh hadien ka knia lyngdoh, ha u bnai Jylliew. Kadei ka jingknia ka ba lai jong u snem.

Ka knia kupli ka dei tang na bynta ka Wah Kupli bad u Yale ban pynkut ia ka por rep. Ia u Yale pat ki ngeit ba u dei u kurim ne skhaw jong ka Kupli.

★ Ha kane ka knia pat yn shem ba ym da don than ki kynrum kynram lane ki jnit ki jnat ha ka lehniam. Hangne lehse lah ban ong ba kane ruh ka dei ka jinglehniam tynrai, te kumta ka paw shai kdar ba ka jinglong tynrai ka ban jur ha ki ban ia ka jingngeit niam hindu. kaba shu wan bsap kum ka rongphong ha ki.

---

1. Musiang — Iew Rynghep.
2. Kurim — U tnga.

KA KNIA UMTISONG

Ia kane ka jingknia la knia pynleit niam da u Sangot Dkhar, la pynleit niam da ar tylli ki sniang kynthei ba hab ai u Doloi. Ar tylli ki syiar shynrang na ki Dan. Dei ban khrong na iew, na ki nongshong iew kiba dei tang ki nong Nartiang. Ki ju pynlong ia kane ka jingknia ha ka step Musiang. Baroh ki tiar ki dei ban mih na ïng u Doloi. Ki leit knia harud ka Thwei Umtisong, ia kane ka knia ki ju leh hadien ka knia kupli, ha u juh hi u bnai Jylliew, kaba mut ba kane ka dei ka jingknia kaba saw jong u snem.

Kane ka knia kadei beit thik tang na bynta ka Thwei Umtisong bad Umlyngai", kaba mut ka la dei ka por ban sdang noh ia ka wer. Ka Umlyngai ka dei shipara bad ka Umtisong, tangba ka kham long shrah. La ong ba ka umtisong ka dei ka kynja blei ba mane ki swer ba sah ha Nartiang.

★ **Hangne ruh yn shem ba ka jingngeit tynrai jong ki ka shong skhem bha ha ki jingmut jingpyrkhat jong ki, naba ki dang khein kor ia la ka niam tynrai da kaba ki pynleit niam jingknia shwa ban sdang kino kino ki jait kam. Ha kane ka knia ruh kumjuh ym da don than ki kynrum kynram ne bunjait ki jnit ki jnat ha ka jinglehniam jong ki. Ka long kaba shi sur shi dur.**

---

1. **Wer — phut niut lane sara.**

KA KNIA PYRTHAT

La pynlong ia kane ka Knia Pyrthat ha u bnai Jylliew. Ki ju pynlong ia ka ha Mynkoi Syiem, harud ka wah Myntang. Tangba ki jaka knia ki ju pher man la u snem, don ba ki ju pynlong ha Wari, hajan ka Ma Durga Temple Hangne ki ju pynleit niam da u wei u sniang shynrang bad uwei u syiar shynrang

Ki ju mih leit knia ha ka por mynstep kumba 5 baje ei ei. Mar ia poi ha ka jaka knia ha Mynkoi Syiem, ki pynkhuid shwa phar ia ka jaka ban pyndonkam knia. Nangta ki shna bad kynton ka Mustiar, ki shna sa ka Tyngkong. Ia kane ka Tyngkong la shna da u diengsning, 4 tylli ki rishot bad ka jingkieng ba 7 kyrdan ne 7 tylli ki mawjingkieng.

Halor jong kane ka Tyngkong ki tap sa ki sla sning, ki ber sa ka khyndew malu mala, nangta ki siang sa kawei ka lakait don kliar, ki buh sa u khaw, u tympew 5 sla u ba ryntih bha shriak khlem pat ot, bad 5 kyntien u wai phiah.

Ki pynieng sa khyndai tylli ki sla tympew ha ka kynja bul, nangta ki buh sa lai tylli u wai khud ha khmat ka lakait, ki buh sa u Tymba, bad sa san tylli ki skaw, bad ia ka um la tong na wah Myntang.

Ha ka por ba ki knia ki sdang shwa da u khaw, lai sien ki phren, ki ot sa ka syiar iong na ryndang bad sa pjiar ia ka snam ha ka lynghoh kti ban synreit ha ki skaw, khamtam eh ha u diengsning ba pynieng ha pyrdi jong u tymba bad ka bul. ki phut sa ki thapner bad ki sner na tdong, ki sa buh lang ha khmat ka dieng sning, ki da phut de khyndiat ki shniuh bad tah ha u dieng sning bad ki skaw.

Ki ot sa u sniang bad synreit ia ka snam jong u kumjuh, tangba kim shim pyndonkam ia u shniuh, nangta ki bret khaw bad ong, kumne :— "Shim kato ka meng ba phi wan ha khmat u blei u briew'.

Ki sei sa ki snier syiar bad swar ia ka dak ka shin, ba paw ha ka dur u blei u briew. U Blei u ieng sha ka liang kadiang bad u briew pat sha ka liang kamon. Ka sngi kaba don haneng jong u blei u briew kalong kaba donkam bha ha kane ka lehniam. Ka dak sniew ka ju

paw ha ka rukom khum ne jot, ha ka dur u blei, u briew ne ka sngi. Kumta ki hab wad ia ka daw bad sdang ka luh ka khan.

Tang lada don ka daw na ka liang u blei, te ki hab pyntip sha ki paidbah ban ioh pyrkhat sani, ia kaei kaba ki dei ban leh. Ia u sniang pat ki peit dak ha u dohnud, kum haba don lain, ne ia thain ne don dak tar. Hynrei lada bha pat u lain u beit.

Ki sa suit sa ka um na u tymba ia ki tiar ki ba don halor ka tyngkong, ia kane ka um ki khein ba ka dei ka Um ksiar um rupa. Nangta ki suit sa ka um na ki skaw de, ki pynkut biang da u tymba. Hadien ba ki la dep knia baroh, ki rah noh ia u sniang bad u syiar sha ka jaka thang ban ioh shet. Nangta sa shi wat ki leit knia biang ka ba ki khot "Siangnud".

Ki Siangnud da ki dohjem, dohnud, tor, sngab sniang, ki khot nam ha ka kyrteng jong "U Pyrthat bad ka Lariong" halor kata ka tyngkong, ki da buh shi shyit shi jait ha jrong ka lakait bad ia ka ba tam ki sa rah ban ia bam ki paidbah.

Ha kane ka knia Pyrthat ki ngeit ba lada ai nguh ai dem ban pynsuk mynsiem ia u, kin ioh ka jingiada na ka jingshah pom pyrthat, na ka eriong erngit, u slap u phria na ka shah puh ka shahdait ha ki khniang ba don bih namar ba dei tang u pyrthat u ba leh ban pom pyniap ia u bsein heh, ki ktiar bad kiwei de. Kumta ki khein kyntang ia u. Kane ka dei ka jingknia ba san jong u snem.

★ Ha kane ka knia ruh ka paw ba kim shym pat klet ne lyndet na ka jinglong tynrai lajong. Kane ka rukom lehniam kamut ban iada na ka shah pom pyrthat bad na ka kyrthap eriong. Kane ka pynpaw shai kdar ba ka jingngeit tynrai jong ki ka dang shong skhem ha ki.

---

1. Mustiar — ka lynti ba la kynton kum u stiar
2. Tyngkong — ka rynsan
3. Tymba — u luta rnong
4. Phren — ki khot bad bret khaw artat
5. Pyrdi — hapdeng
6. Thapner — sner na thapniang kadiang
7. Lariong — ka eriong

KA KNIA PYRDONG CHNONG

Kane ka knia ka ia syriem thik kum ka knia lyngdoh, tangba don khi ka jingiapher khyndiat khynsoit ha ka rukom pyndonkam ia ki tiar ki tar ha ka pynleit niam ne knia. Kane ka dei ka jingknia ba hynriew jong ka snem.

Ha kane ka knia pyrdong chnong ki pyndonkam knia da ar tylli ki sniang shynrang ki ba heh, bad uwei u syiar, dei ban knia ha ka sngi thymblein ne nongpluh. Ki sdang than blai ha ka miet musiang nangta sa ha ka miet pyngkat. Ki ju mih leit knia ha ka por san baje kynjat shai. Ka jaka ba ki knia pat ki khot ka "Kseh Thad" harud ka hali niam bam u Sangot Dkhar.

Ka rukom knia ka long kumne, mar ia poi ha lum ki Wasan ki tih ia ka thliew ba rit ban buh ia ki dohthli ba kin kem napoh hali. Ia u sniang ym lah ban ot hynrei dei ban shu shoh pyniap shwa da u dieng ngan ba la sthah kyrpang bad u ba dang thymmai. Ia u syiar pat lah ban shu ot beit, ia kane ka knia la pyniaid da u Lyngdoh Dei ban buh ha ki sla knia ba dei ki sla lamet ia kine ki tiar..... Shi khem ka ja pyrnah yong Raid, shi lyngkhot ka dohkha ba shet kata da ka kha watli ne kha ski, shi lyngkhot u 'ingbah, shisla u tympew bad shikyntien u wai phiah, ha man la kawei pa kawei ka sla knia. Baroh ki sla knia ki don khadsan tylli, ia kine baroh dei ban buh ha ka rynsan. Dei ruh ban buh khyndai sla u tympew bad ar tylli ki kwai tylli ba la dep khrud pynkhuid.

Ia ka ja pyrnah dei ban shet da ka Lyngdoh kaba dei na ka ïng jong u Lyngdoh bad ka dei ruh ban shet tang ha ki khiew ranei. Ha kane ka knia pyrdong chnong dei ban don baroh 7 tylli ki khiew ranei ki ban pyndonkam kumne harum; ar tylli ki khiew sum, uwei na bynta u Lyngdoh bad uwei pat na bynta ka Lyngdoh., uwei ban shet ja pyrnah, uwei ban buh Yiad sympho, uwei ban buh kiad jyndem uwei ban thang dhup bad uwei ban buh tiar niam.

Ia ka doh ba la ia sam dei ban leit rah ban ioh bam lang ki paidbah sha Madan Phlong, namarba ym bit ban leit rah ia kata ka doh shapoh phud bad jaka jong ka shnong.

Ia ki sniang pat ki ba dei ban pynleit niam ne jingknia ha kane ka knia pyrdong chnong dei ban ai da kino kino kikur ki ba lah ban sei niam bad ba la pynskhem da ka dorbar niam. Kane ka kur ka ba ai sniang ka ioh ia ka khyndew bai sei niam, ka dei ruh ban ai lang ia u khaw bam paidbah, shi klong ka kiad pynkhuid jaka knia, shi klong bai kem sniang bad shiklong ka bai thain khara thep sniang. Kane baroh ka dei ka juh ka rukom ha ka knia khlam, pyrthat, hynrei ia u khaw ba khrong na ki paidbah dei ban shet ja ban ia bam ki Doloi, Pator, Lyngdoh bad Wasan baroh.

★ **Ha kane ka knia ruh yn shem ba ka jinglong tynrai kam shym pat jah hynrei ka dang iai pyrsad mynsiem ha ki la kum i phylliah ding ka jingkyrmen.**

Hali bam niam u Sangot Dkhar — kamut ka hali ba ai da ka shnong ia u Sangot kum ka dak ka jingsngew burom ia u, ba un ioh ban bam na bynta ki jingtrei kam niam jong u bad ban pyndap pynkdang ia ki khun ki kti.

Ja pyrnah — Ja shawlia.

Yong Raid — jong ka Raid.

Shiklong — shi bilor.

Khara — ka ruh.

KA KNIA KHLAM

Ka Than blai ka dei ban sdang ha ka miet musiang, kata hadien ka miet pyngkat. Ka por ban mih leit knia ka dei ha ka por san baje kynjat shai, na ïng jong u Lyngdoh. Ki ju pynlong ia ka jingknia ha Lum Balong, ka ba jngai kumba ar furlong ei ei shaliang sepngi napoh shnong.

Ka rukom knia — Dei ban kynton hajrong da ka khyndew bad da ki maw, ka jaka tei kynton rit. Ha kane ka kynton heh, ha ka por knia ki dei ban buh 31 tylli ki sla lamet, 31 sla u tympew, 31 kyntien u wai phiah, 31 tylli ki kwai khrud tylli, 31 tylli ki kbor pyllon rit, 31 tylli ki ladoo, 31khem ka ja pyrnah, 31 lyngkhot ka dohkha watli shet, 31 tylli u syingbah ba la shet, 31 tylli ka ladaw ryngkat bad u khoi ba la sdieh ba dei ban bret halor jong kitei ki sla knia. Hangne hajuh dei ban buh sa u kwai wata lai tylli bad u pathi khyndai sla, ryngkat bad u dieng sning, 9 tylli ki skaw bad uwei u kara.

Ha kane ka jinglehniam dei ban mih knia na ïng ka Sohsla Suwer, baroh ka ja pyrnah bad kitei ki tiar haneng dei ban shet da ka Sohsla, ym dei shuh da ka Lyngdoh, wat lada u Lyngdoh u dei u nongknia. Ki ju pynlong ia kane ka jingknia ha ka sngi Thymblein. Ha ka kynton barit pat dei ban knia tang ka Siangnud.

Nalor kitei ki jingshet baroh, don sa 4 tylli ki kpu kyrpang ba dei na bynta ka Sohsla, ka Raid, U Doloi bad ia u Lyngdoh. Lada don dak ei ei ka ba pher ha kitei ki kpu hadien ba la shet, khamtam ia u jong ka Raid, shisyndon u Doloi u dei ban pyntip ne pynbna sha ki paidbah ka Raid shaphang ki jingjia baroh.

Ha kane ka knia khlam ki ju pynleit niam ruh da ar tylli ki sniang shynrang ba heh bad uwei u syiar. Ia ki sniang kim ju ot pyniap hynrei dei ban shu shoh pyniap da u dieng ngan ba la sthah kyrpang, katba ia ka syiar pat dei ban shu ot. Ia ka snam jong u syiar dei ban synreit sha ka liang sepngi bad mihngi.

Ynda la dep ot ia ka doh, ki ia sam lang hangta ha jaka knia ia baroh ki paidbah bad ia ka basah pat ki dei ban bam pynlut ha u lum ba ki khot Madan Phlong. Ia ka sngab bad tyngam jong ki sniang pat dei ban buh hajrong u dieng sning ba pynieng ha jaka knia.

Dei ban don khatar tylli ki khiew ranei ban pyndonkam ha kane ka knia khlam... ar tylli ki khiew ranei heh ban buh um sum ia ka Lyngdoh bad Sohsla, uwei ban shet ja pyrnah, uwei ban buh Yiad sympho, uwei ban buh jyndem, uwei ban sdieh khoi, uwei ban tap, uwei ban shet kba, uwei ban buh mluh, uwei ban buh shynrai, uwei ban buh sohmynken bad uwei pat ban buh tiar niam.

Shaphang ki tiar than blai, ki tympew, ki kwai, ki klong soh, ki long hi kumba long ha ka por knia pyrdong chnong, knia lyngdoh, bad kumta ter ter. Ha ka por than blai baroh ki Wasan ki dei ban shong bad pyndep niam halor ki shylliah, ym bit ban shong halor ka khyndew lane lyngknot.

Kane ka jingknia kamut eh ban lait na ka jingpang khlam, ka ba dei kawei na ki jingpang ba shyrkhei tam, ia kane ka jingknia ki ju pynlong ha u bnai Risaw, bad kane kadei ka jingknia tynrai ba hynniew bad ba khatduh jong ka snem.

La ong ba la pynleit niam ha ka Larah Shyllong, Syntu Shyllong, ka Lapang Shyllong, U Ram Shyllong, U Rah Shyllong. Ka long kaba phylla balei ki ai niam tang ha kine ki Shyllong. Lehse ka lah ban long ba ki longshwa ki manshwa ki jong ki, ki ngeit lem ha u 'Lei Shyllong, ka lah ruh ban long ba kitei ki kyrteng ki dei ki ba na ka ïng u Lei Shyllong hi. Haba kylli pyrthew ia ki, ki jubab beit ba la hikai da ki longshwa manshwa te kumta ki shu bud beit ia ka jinghikai kita kiba mynshwa, kiba hikai ban ngeit ba ki dei ki kyrteng jong ki blei nalorkata kim lah shuh ban pashat jingshai khyndiat ruh halor kane ka phang. Kumta ka sah umdum. Kat kum ka jingthoh jong kajuh ka Nongthoh haka kot "Ka Thwei Lamin bad ka Lehniam ki Pnar", ka paw ba ka kyrteng u Shyllong ka mih ha ka "Chat Lane" (P. 7), tangba hangne ruh kumjuh ym shim la lah ban iathuh thikna shaphang jong u, tangba shu tip ba u dei Shyllong, u kpa jong u Synriang, u ba dei u khun jong ka Lisan.

Ka Sohsla Suwer pat ka long hi kum ka Lyngdoh bad ki kamram jong ka ki long ban pynkhuid ia ka ïng ka sem bad jingdonkam ha ka Knia Khlam, ka ba long kum ka trai jong kane ka knia khlam ha kane ka por. Ym dei ka Lyngdoh Dhar, hynrei dei ka Sohsla Suwer

ka ba dei ban pyndep ia ki kam ha ka ba iadei bad ka lehniam Knia khlam.

Ha kane jinglehniam barabor ki tiar ba pyndonkam ki dei ban long kum lai, san, hynniew bad kumta ter ter. Ka daw ka long ba kat kum ka jingkhein bad jingngeit jong ki riew hyndai, ki la ju pynmlien ban buh kumta namarba ym bit ban ia lyngkhuh haba niew wat la ym shym la don ha ki jingthoh jingtar, pynban ki shu bud beit kumba la hikai da ki longshwa ki manshwa ki jong ki. Kumta kein ba sa pyndonkam 31 (Laiphew wei) tylli ki tiar ha kane ka lehniam.

★ Ha kane ka jinglehniam ruh yn shem kumjuh ba ka kham khlain ka jingngeit tynrai ban ia kiei kiei baroh, kumta ka paw tyngkrein ba ka niam hindu ka shu wan krap lang ha kane ka shnong mynba ki longshwa ki iap bieij ia ka lehniam hindu jong u Syiem Sutnga ba ju wan sah kai pyngngad sha Nartiang. Ki phylliah ding jong ka jingngeit tynrai kin iai rhem ha ki shirta katba ki dang lah ban bat pyrkhing ia la ki niam ki dustur.

---

1 Than blai — ki tiar ba dei ban pynbiang shwa ka jingknia
2. Kbor —
3. Ladaw — ka kait.
4. Skaw — klong soh.
5. Yiad Sympho — ka um bajiar na ka ja jyndem.
6. Jyndem — Ja bala pdem lang bad u thit.

KI MOO RYNGKAW

La ong ba kine ki dei kita ki Ryngkew ki Basa, kiba ap pahara ia ka shnong ka thaw, ne da ker ia ka shnong ka thaw. Hyndai mynba wan hiar thma kiwei pat ki Hima, kine ki maw ki ju pyrta shnong ban ai dak ba don ki nongshun kiba mut ban wan hiar thma. Kumta ki Nartiang ki pynkhreh la ki Khlawait ban ialeh pyrshah ia ki nongshun. Ka jingdon jong kine ki maw ka long ka jingkyrkhu bah ia ka shnong baroh kawei. La ju pynleit niam ia ki ha ka knia, dei da ka jinglah ban leit nguh leit dem ha kine ki Ryngkew, ba ki Nartiang ki sa lait na shibun ki jingma. Bunsien ki nongshun ki ju hab ban leit phai kylla noh da ka jingdiaw naba kim lah ban ialeh pyrshah ia ki.

Kat haduh mynta mynne ruh kine ki Mooryngkaw, ki dang pyrta briew ne pyrta shnong lada wan nongshun. U wei na kine ki Moo Ryngkaw u don hajan ïng jong u Doloi harud surok bah, u ba Kyrteng u Ryngkaw shlem, ban sakhi ia ka pyrthei ba don shisha ki Ryngkew ki Basa kiba da ba ker ia ka shnong Nartiang.

Ki ju knia Ryngkew shi sien saw snem ne lai snem. Ki ju pynleit niam da u syiar shynrang ba saw. Don shibun ki Moo Ryngkaw. Mar uwei u Moo Ryngkaw mar uwei u syiar. Ki ju pynlong ia ka jingknia ha ka por mynstep kumba phra baje ne phra shiteng. Ki ju peit dak peit shin na u blei u briew bad ka sngi. Shwa ban peit bad sut ia ki snier ki da swar. Lada bha ka knia ym don dak ei ei, hynrei shu buh lada ka sniew pat u blei u briew ki pyni dak da kaba khum. Ia une u syiar pat ki ju dei ban bam doh sha lum, ym ju bit ban wan rah sha ïng.

KA BIR JYMPA MASI, MYNKOI TOK BAD UMTISONG

Kine baroh lai tylli ki jingtei nam ki dei ki pung syiem lane ki nan ba la tih da u Sajar Nangli bad ki paid nongbud nong rap jong u tang hapoh shi sngi mynba u Syiem Sutnga u pynlong ka jingiakop tih nan hapdeng ki ba khraw batri jong ka hima jong u.

Kine ki nan baroh lai tylli ki ia don marjan ne mar khap, kim da jngai than eh na kata ka iew blei. Ka Umtisong ka don hajan ka iew blei, kata shwa ban poi sha iew. Napoh iew blei pat lah ban iohi sa ia ka Mynkoi Tok bad kham haneng iew blei pat don sa ka Bir Jympa Masi. Baroh lai tylli kine ki nan ki don harud surok, kaba mynta pat ki la kylla long jyrsieh. Hynrei ki matti ba la ieh da u Sajar Nangli bad ki paid nong bud jong u, ki dang don haduh mynta ban sakhi ia ka jingstad ka jong ki Longshwa Manshwa.

Jympa kamut jngi, ki nongrep baroh ki ju leit pynsum ne pynjngi ia ki masi jong ki ha kata ka Bir, da ka jingngeit ba ynda dep pynjngi ia ki hangta, kin sa jahthait na ki jingpang met ne jrem. Ki pynjngi ia kita ki masi na shiliang sha shiliang ka bir, bad ynda poi shata sha shiliang bir, ki sa pyntah pynkhem umphniang ia ki masi. Ia kane ki ju leh tang ha ka por ba la dep rep ha ki por mynshwa.

Ia ka Mynkoi Tok pat la shna ne tih ia ka ha ka rukom ka Tok (tiar buh um) kum ka pung naba ym don shyngiar shajan iew ban ioh dih um kiba sliang, ynda haba ki wan iew wan hat bad kumjuh ruh ia ki nongshong iew ki ba sliang um dih.

Kine baroh lai tylli ki Nan ne pung ba la tih da u Sajar Nangli bad ki Nongbud Nongrap jong u, ki la kylla jyrsieh bad kylla long ki jaka khring peitkai ia ki nongwan jngoh kai pyrthei.

KA POMBLANG IEW NARTIANG

Ka lehniam Pomblang Iew ha Nartiang ka la don naduh ba wanrah ia ka da uwei u Radbah ba kyrteng u Mar Phalyngki, mynba u leit iew sha Raliang, ryngkhat jur u slap bad ym don ba ia ai kylliang trab ia u ba un kup. Kumta da ka jingsngewdom ia ka jingbyrkhip ki Raliang u la shim la ka shim da uwei u maw lyngkniap baheh napoh iew Raliang bad kup slap da uta. Leit jia ryngkhat pat ba uta u maw u dei ba shong ka Blei Iew Raliang, ka sa shong sa sah duh noh ha Nartiang, ynda haba ka ioh ia ka nguh ka dem ka ba biang bad ka burom na ki Nartiang.

La ong ba ynda u Mar Phalyngki u la poi tiap harud shnong lajong u la bret noh ia uta u maw lyngkniap sharud nong, sharud ka Umtisong, ka jaka ba dang long khlaw bha. Man ba dei ka sngi iew *Mulong, la ong ba mih ka jingsawa na kata ka jaka thik la kum ba ia die ia thied, ia halla kaba pynlyngngoh ia kiba iohsngew ba iaid lynti nangta, bad pynher syrngiew ia ki, kat haduh ba kin da leit iathuh ia kita ki jingjia baroh ha u Doloi.*

U Doloi u la sdang ban tih bad wad bniah ia ki jingshisha. Lyngba ka luh ka khan jong u Luhblei, ki sa tip ba dei ka Blei Iew Raliang kaba la wan poi sha Nartiang lyngba kata ka jingwanrah u Mar Phalyngki ia uta u mawlyngkniap na iew Raliang. La ong ba kata ka jingsawa ba ki iohsngew ka dei jong ki paidbah bad ki Puriblei.

Hyndai haba ka bishar ka dang hok, U Syiem Jaintiapur u la shah ia ki Nartiang ban pynlong iew noh ha kata ka jaka ba don uta u mawlyngkniap, ha man la ka sngi Mulong bad kumjuh ruh ha Raliang. Ia kane ka iew la tip kum ka iew ba shong ki blei. La shna iwei i ïng rieh tngen hajan ka jaka ba don uta u mawlyngkniap ha kjat u diengjri ban pynsahnam ia u Mar Phalyngki.

Katba ki sngi ki por ki nang iaid, ia kane ka iew la khein kyntang, ia mynta hi la shna da ki sem rit ban pynlong dukan bad la rah noh kham shaneng u Mawbynna bajrong, khnang ba ka jaka shongblei kan khuid.

Hynrei kumba long mynta hi, la shem ba kane ka iew shong blei ka jaboh bad dap da ki eit masi suda kat shaba phai, imat ba kim ju pynkhuid hok iaka. Ha ka jingshisha la dei ban sumar khuid kyndong ban sahnam kata ka iew shongblei, namarba ki blei ki ju sngewtynnad ia ka jingkhuid ym ia ka jaboh jakhlia pathar, ioh kane ka jinglehsih ka lah ban ktah syndon ia ka shong ka sah jong ka hangta ha Elaka Nartiang.

Ha Elaka Nartiang don shibun ki rukom lehniam, kata baroh ki long Khatar tylli. Saw tylli ki lehniam Hindu bad Phra tylli ki lehniam tynrai khein lang bad ia ka Pomblang Iew Nartiang. Napdeng ki lehniam tynrai baroh kane ka Lehniam Pomblang Iew Nartiang ka long ka ba heh tam bad kaba iphuh iphieng na baroh ki rukom lehniam. Ia kane ka rukom lehniam lah ban leh tang ha por ba hapdeng u bnai Kylla lyngkot, Rymphang, Lber, bad Iaiong, lait nangta ym long shuh.

Ha ka por ba pynlong ia kane ka lehniam, donkam ruh ban ai nguh lang naduh ki Ryngkaw ki Samon, ki Umdih Umbam ryngkat bad ka jingngeit ba dei kine ki Ryngkew ba don sawdong ka shnong kiba ai jingiada na ka thma ka ktien, ka Tyrut, ka Khlam, ka Pangjit Pangjew babun rukom jong u 'Suid lum 'Suid wah, bad na ki umdih umbam ki ioh ia ka jingim ba man ka sngi namarba khlem ka um ym don ba lah ban im.

Ha kane ka por lehniam ki barim bajah, ki thymmei ki Iawbei ki kmie tymmen ki kpa tymmen, kin ioh lang ka bhah ka bynta na la ki jong ki ïng, ki kur, ki khun, ki pyrsa ki ban ia ai nguh hapoh la ki mawniam shynrang mawniam kynthei, ia kiba la buh la sumar kyntang bha baroh shirta.

Kane ka lehniam Pomblang Iew Nartiang ka la jah la duh bad jan iap jyllop noh. Hynrei la lah ban pynkhie im biang iaka hadien Sawphew Wei snem. Kata la pynlong biang ia kane ka Lehniam ha ka *26 tarik u Iaiong 1997*, ka long kaba iphuh iphieng bad ba da i hun shisha ban peit.

Ia ka iew la pynkhuid phar bad pynpur itynnad bha da ki kot kudi. La nang pynphuh pynphieng shuh shuh ia kane ka jinglehniam

da ki nongshong shnong kiba wan tuid sha iew ha la ki khor ki khriam bad ki riam tynrai lajong. Kane ka lehniam ka neh saw sngi lynter naduh ka 26-4-97 haduh 30-4-97 (lait noh ha ka 29-4-97).

Kane ka lehniam ka la sdang dang step phyrngap, kata dang 5 baje kynjat shai. Baroh ki Wasan ryngkat bad u Doloi Niam bad u Lyngdoh ki ia mih na ka Ïng Niam Lyngdoh bad leit sharud ka Wah Myntang. Mar iapoi hangne ki Wasan ki sdang shwa ban shna ka kynton Duwan, bad ki tiar ba ki pyndonkam ha kane ka knia step ki long u tymba heh, u klong, ka pliang rnong ban buh u khaw, ka dieng sning, syiar bad u blang, ka bul ba buh wai tylli bad u tympew de. Haba iadei bad kane ka lehniam u Lyngdoh bad u Sangot kim dei ban phong sopti ne patlun, hynrei ki shu hab ban boh lane slieng, ha ka jingshisha wat tang ka sopti poh lieh ruh kim bit ban phong hynrei ki dei thik tang ban shu boh da ka sala lieh.

U Lyngdoh u sdang ban duwai ban phirat ryngkat bad u Mahlengot, nangta ki sa ot shwa ia u syiar bad sa pom sa ia u blang, mar ia hap ka khlieh u blang thui ha madan, u Sangot u kynkiw bad shad sngewbha bud lang sa ki wasan baroh. Ki pynleit niam ha ka wah Myntang, dei tang hangne ba ki ot ia u syiar, katba sha kiwei pat ki duwan lehniam ki pom tang da ki blang. Ia kane ka rukom shad ki leh man ba dep pom ia ki blang. Don baroh Hynriew tylli ki blang ba ki pom ha ki jaka bapher bapher ne ha man ki kyntoit shnong.

Ia u blang ba ar ki pom ha khmat ka duwan ba la kynton hapoh ka phyllaw jong ka Ma Durga Temple. Ki tiar ba pyndonkam ki long hi kumjuh kum ha ka knia step tangba tang u blang suda. Ia u blang ba lai pat ki pom ha khmat ka duwan ba ki shna ha Madan Majar hangne ruh kumjuh ki ia shad mastieh mar ia hap ka khlieh u blang. Ynda ki la ia dep shad sngewbha ki sa mih ban leit thaw kynton duwan sa ha kawei pat ka jaka, kata ha ka lad ban leit sha ka Sahmai Mandir ne ka Shiv Temple. Ynda poi hangta ki sdang ban kynton duwan bad sieh diengsning thik kumba leh ha kiwei pat ki jaka, nangta u Lyngdoh u sa duwai sa phirat, u nguh u dem bad u Sangot u sa pom ia u blang, ia ka khlieh jong u blang ki sa buh ha ka duwan kumba leh ha kiwei kiwei ki jaka, bad ki sa ia kynhoi sngewbha ryngkat ka shad.

Nangta ki sa khreh ban leit sa sha iew, ban poi sha iew baroh ki rangbah ki hab ban iaid lyngba ia uta u mawpun, kata tang ki ba ia kit

Ka Knia step harud ka Wah Myntang jong ka "Pomblang Iew Nartiang" ha ka 26-4-97.

U Lyngdoh bad ki Basan ki ieng ha khmat ka Duwan jongka Knia Step harud ka Wah Myntang.

U Mahlengot u dang duwai bad nguh shwa ban iaid halor u Mawpun ba tyrsiang ba la pynsleh da ka umphniang bam.

Ka Siang ia u Radbah Mar Phalyngki da ki bahaïng jong u halor ki Mawlyngknot hapoh Iew Nartiang ha ka sngi "Knia Pomblang Iaw Nartiang".

niam. Mar ia poi hajan uta u Mawpun, u nongkitniam u sait pynkhuid shwa phar ia uta u mawpun bad ynda dep pat u sa pynsleh sa da ka umphniang bam ia uta u mawpun, bad sa theh shuh shuh. U mawpun mynta u la phyrnai khriak da ka jingkhuid bad phyrnai umphniang bam, une u maw u shong pyrshing khyndiat bad um beit siak, kumta u la tyrsiang bha da ka jingpynsleh umphniang. U Mahlengot ynda la dep u sa nguh sa dem bad duwai shwa ba kin iaid lyngba ia uta u mawpun. U Lyngdoh, Doloi, ki Pator bad ki Wasan baroh ki sa ia iaid na uta u mawpun tyrsiang khlem da btuit. Ka long kaba phylla shisha ban pyrkhat ia ka jingsneh iaid jong ki halor u maw tyrsiang ha la ka pyrshing. Ki sa sangeh harud ka Umtisong ban ioh kynton duwan na ka bynta ban pom ia u blang u ba san, ynda la dep ka lehniam hangta ki mih ban leit beit noh sha iew. Hangne ruh kumjuh ki hab ban iaid lyngba biang sa uwei pat u mawpun barit ba la pynsleh umphniang bam, hajan uta u mawpun rit ki kynthei ki buh ia ki siang ba kin rah sha iew lehniam. Ha une u mawpun barit pat ki kynthei ruh ki lah ban iaid lyngba. Ki rung shapoh iew lyngba ka khyrdop, ynda poi ha iew, ki shna kynton duwan kumjuh kumba leh sha kiwei pat ki jaka bad ki sa pom da u blang lieh hangta ban ai nguh ia ka Blei Iew. La don ruh ka Pastieh da ki Pator, Doloi Niam, Lyngdoh, Sirdar bad Wasan baroh, nangta pat sa ia pastieh sngewbha sa ki paidbah.

La don ruh ka Siang ia u Mar Phalyngki da ki kur halor uwei u mawlyngknot baheh bad madan bha, kaba iadei bynta bad kane ka Pomblang Iew Nartiang. Ki siang da ki kpu, ki ladoo, ki khoi, ki soh, ki kait, ki kwai ki tympew bad kiwei de hapoh jong ki bul rnong bad pliang rnong. Dei lyngba une u radbah ba sa mih ka lehniam Pomblang Iew Nartiang, da ka jingwanrah ia u Maw shongblei na Raliang. Kumta kane ka blei ka wan shongduh noh ha Nartiang bad ka ioh ka bhah ka bynta ka ainguh aidem da ki nong Nartiang kumba ka ioh ka nguh ka dem ha Raliang.

Ha kaba ia dei bad kane ka lehniam ki Hardamuid, ki Maji, ki Chutia, Satar, ki Kher, Shutwait bad•kiwei de ki Wasan ki shu ia spong khlem boh. Dei tang, ki Pator bad u Doloi niam kiba hab ban spong bad boh khaila.

Ynda la dep ka pastieh ha iew ki sa khreh leit phai noh sha ïng blei Lyngdoh, bad dei hangne ba ki sa shet ia kito ki blang ba pom khnang ba kin dup ioh iabam sngewbha. Katba ki dang mih na iew

ban leit phai sha ïng blei lyngdoh, ki Shad Larniuh lynter lynti tad haduh ban da poi tiap ha ïng niam.

---

1. Luh ka khan — ka rukom khan ba pyndonkam da ki sbai rit.
2. Ryngkaw ki Samon — Ki ryngkew ki Basa.
3. Mahlengot — U nongialam jong ki Basan.
4. Siang — Jingknia ai bam ia ki nongiap.
5. Hardamuid — U nongialam jong ki Duhalia, uba kieng ksing jrong
6. Maji — u nongiarap pynpeit lem ha ka niam bad ka synshar khadar.
7. Chutia — U nongpyrta shnong, uba long ruh u nonglum ia ka khrong ka dan kaba dei jong ka Raid ne Shnong, bad iarap pynpeit lem ynda don ba iap briew.
8. Kher — Ki dei kiba ia don bynta ha ka lehniam.
9. Duhalia — ki nongtem ksing.
10. Puriblei — Ki blei ki dken bym lah ban iohi da ki khmat.
11. Shad Larniuh — Shad iaiaid paidbahryngkat ka khaweh sladieng.

DOL JATRA

Ka Doljatra pat kadei ka lehniam bet abir ne ialehkai tah rong. Ha kane ka lehniam, baroh ki Pator bad kiwei kiwei de ki Wasan ki ia wan lang shrup sha ïng jong u Doloi Don Dkhar bad nangne pat ynda u Doloi u la dep khreh dep khrum ha la ka riam tynrai lajong, da ka boh khaila bad ka spong, ki sa ia mihlang ban ia leit sha ka jaka lehniam kaba ki pynlong halor uwei u lum, uba don hajan ka ïng blei Bisari. Halor une u lum ki paidbah ki wan ai nguh ai dem.

Mar ia mih u Doloi na ïng kur ryngkat bad ka ksing ka dhah, ki Duhalia, ki hardamuid bad ki paidbah ki ia kmen ia risa lynter lynti la ka tem ka put kat haduh ban da poi tiap ha uta u lum ba lehniam. Hangne ruh kumjuh shwa ban kiew ha ka jaka lehniam ki dei ban loit shwa ia ki juti ba ki phong. Une u lum ba ki pynleit niam um da heh tĥan eh, ka madan ruh ka shu biang hi tang kat ban ngiam ki nongwan ainguh aidem bad kat ban shu shad mastieh pyllun. Katba u Bamon u dang pynkhreh ki tiar ki tar ban pyndonkam ha kane ka lehniam, ki paidbah pat ki nang ia rwai ia tem ksing sngewbha. Hangne ruh ki siang da ki shylliah lieh ban shong u Doloi, Pator bad ki Wasan baroh.

Ha ka jaka lehniam ki sieh ar tylli ki siej heh, uwei sha kamon bad uwei pat sha kadiang, hapdeng kita ki siej shong u Bamon. Ha khmat kita ki siej pat ki sieh sa ki lakait baroh ar liang, ki pynpur sa ki sla sohpieng napdeng kita ki dieng lakait ba la suh pyndait ha u kynja ksai rimet. Ki da teh lama lieh de ha u siej ba sha liang kamon ba shong u Bamon. Ha khmat jong ki lakait pat don u kara bad ka Mukor, hapdeng jong ki lakait baroh ar liang pat la ber da u rong abir.

Hapdeng jong katei ka duwan ba ki shna ki buh sa ki pyrdit bad 9 tylli kikhiew ranei ba la don bad ki jingainguh, bad la pynshong iaki halor ka sla lakait ba la siang. Nangta ki buh sa ki

kait ki snepkor, ki syntiew. Ki tiar pat kiba ki pyndonkam ki dei da ki rnong kum ki pliang, ki dabor, u tymba, hynrei ka siang pat kaba ki pynleit niam ha kaba tong um ban synreit ne ba kin dih dei da ka tama.

Ia utei u mukor ba ki la shna ki hab ban ieh haduh ban da lyndung bnai, nangta pat ki sa hab ban leit buh ia u sha Durga Temple. Ki ju pynleit niam da ka kait, snepkor, syntiew bad u khaw. Ia u kara pat la pynshong hajan mukor, ia ka um ba buh ha uta u kara hab ban leit tong na ka nan Bisari.

Ki paidbah ba wan ainguh ki wan ḍa ka jingngeit ban ioh ka jingkyrkhu bad jingkoit jingkhiah, ba kin lait na ka pang ka jhia. Ia ki jingainguh baroh u Bamon u pdiang, bad ynda u la dep duwai phirat dep kyrpad kyrpon na ka blei jong ki, u sa ai prasad ia ki, Une u prasad u dei u khaw ba la khleh lang bad ka kait ne bad kiwei de ki kynja soh.

Ia ka snepkor pat la pyndonkam ha ki ar bynta, kawei ba khleh lang ha u khaw kum u prasad, kawei pat ka bynta kalong ba iaka um snepkor la pyndonkam ha kaba ai dih ia ki briew ba la khleh lang bad ka dud. U Bamon u ju tong shikhmut siang kane ka um snep kor bad theh ha ki lynghoh kti jong ki nongpdiang, kine ki briew ki dih iaka bad ia kaba sah ha kti pat ki sa niad noh sha khlieh. U Bamon u ju synreit ia kane ka um snepkor nyngkong eh ia u Doloi, Pator, Lyngdoh bad kiwei de, nangta u sa sdang ban sam iaki paidbah marwei marwei. Kane ka rukom synreit um snepkor kamut ban pynkhuid ne kyrkhu ia baroh kito kiba wan lehniam ha uta u lum, la khein ba kane ka dei ka um khuid, ynda la dep nadong shadong u put sa ka songo, tied baje bad ki sa ia rwai sngewbha.

Mar iadep ka lehniam u Bamon u pyntah abir nyngkong eh ia u Doloi, Pator bad kumta ter ter, ki sa ia shad mastieh tawiar kata ka jaka lehniam hynniew sien hynniew wat. Lukar sa ki kynthei, sdang siat sa ka suloi, ban pyni ia ka dak ka jingkmen jingsngewbha. Ha ka por ba ki wan phai pat sha ïng kur u Doloi, lynter lynti ki siat suloi ryngkat ka lukar ki kynthei, bud sa kiwei kiwei de ki kynthei kiba ap na tyngkong ïng lajong ter ter haduh ban da poi tiap u Doloi sha ïng kur, u Bamon u wan lang ban pyntah thna ia u Doloi.

Ka jingngeit jong ki ha kane ka lehniam ka long ba kin ia kmen ią sngewbha.

Ha kane ka lehniam yn shem ba kane ka jingiatah rong sngewbha jong ki, ka long thik kumba leh ki khar hindu satlak ka Ri India. Ḥaduh ka rukom rwai ruh ki rwai. "Ooh ooh Krishna Gopala bad kumta ter ter" ha ka sur Bengalee, wat ka kyrteng Doljatra hi ruh la pyndonkam da ki khar Bangalee ha West Bengal.

Ka Doljatra ka kham kynrei bha ha West Bengal, Calcutta, ha ka ba ki ngeit bad pdiang sngewbha ia ka jingwan ka aiom Pyrem, ka ba wan rah bunjait ki rong bapher ha ka jingkylla ha ki jingthung jingtep, ki syntiew ki skud bad kiwei de. Baroh ki ba la sdang iap tlor ki sdang ban khie im bad phuh biang ha ki rong jyrngam ba ka mariang ka pynkup bad ia ki syntiew ki skud ha ki rong bapher bapher. Ki khar Hindu ki ngeit ba kane ka aiom Pyrem kadei ka aiom jong ka jingseisoh.

★ Hato kane ka jingngeit jong ki Nartiang ka lah ne em ban suh thied ha ki ban dang san dang rangbah ne kan shu per kum ka sla halor um. Namarba kat kum ka jingshem jongnga, kine ki riew ngeitniam ki pdiang kumjuh ia ki lehniam tynrai (Indigeneous). Ka jingiapher ia ka rukom pdiang Doljatra ka iapher shibun na ki Khar hindu. Ki khar hindu ki da ia mih paidbah ha surok ban leit ia pyntah rong ne ia kynshait da ki kynja jingkynshait um, nalor kata ki thep abir hapoh ki balloon bad ki sa kawang pat ia ki briew, ki da ia shad shongshit artat ha surok ha lyngkien. Katba ha Nartiang pat kim leh kumta. Lehse kane ka jinglehkmen tahrong jong ki, ka long tang ka rongphong kaba wan pynthame ha ki, ha ki por jong u Syiem Jaintiapur hi.

---

1. Kara — luta mong rit ryndang.
2. Mukor — Khilon rit bad lyngkot.
3. Pyrdit — ki khiew puson.
4. Lyndung bnai — Pyllun bnai.
5. Lukar — Pah da u thylliej ryngkat ka kynud jlan sur.
6. Songo — Ka ronsing. Ka jingput da ka reng ne ka shyieng.
7. Pyntah Thna — Pyntah chandan ne tika na shyllangmat.

BISARI PUJA

La pynlong ia ka lehniam Bisari ha kawei ka ïng niam ba ki khot ka Bisari Temple, kam da dei eh ba ki shna kum ka ing blei, hynrei ka long kum ka ïng trep barit ba shna da ka dieng. Wat la kane ka ïng lehniam ka rit pynban ka don ka phyllaw ba shu pdeng ha kaba ki lah ban pyndep ia ka niam ka rukom pomblang. Kane ka jinglehniam ka neh ar sngi lynter.

Kane ka lehniam kamut ba ki pynleit niam ha ki bsein. Ki ngeit ba lada ki lah ban lehniam, kin lait na ki jingshah puh bsein bad shah dait shah kynthah ha kiwei pat ki jait khniang ba don bih, ki ju pynleit niam da ki soh, ki syntiew, ki blang bad kiwei de.

Ha ka sngi nyngkong jong ka lehniam baroh ki nongkit kam niam ki ia wan poi ha ïng kur jong u Doloi, ynda la biang ka por ki sa ia mih lang shrup ne khrui ban leit shata sha ïng niam Bisari, ki da siat suloi artat shwa ban mih na ïng bad lynter lynti tad haduh ban da poi tiap na kata ka ïng niam. Kane ka ïng niam kadon hapdeng shnong hi, ha kjat u lum ba lehniam Doljatra. Mar ia poi hangta ki loit noh ia ki juti ba ki phong bad rung da ka kjat suda shata shapoh ka ïng niam.

Hapoh jong kane ka ïng niam la subor da u khyndew saw bad hapdeng jong ka don ka Singkason. Ha kane ka sngi lehniam la siang da u shylliah lieh ban shong ki waheh wasan hangta baroh, hangta ki theh sa ia ki tiew myngngor, tiew phan ban ioh suh mala. Haba suh mala ki pyndonkam da u ksai ba jwat bad u thyrnia pat ym dei da u nar hynrei da u thyrnia siej ne dieng ba la shna kyrpang tang ban suh ia kine ki mala. Kane ka jinglehniam ka pher na kiwei pat, wat lada don ka jingiasryiem khyndiat khynsoit hangne hangtai. Ha kane ka lehniam la shah ia ki kynthei ruh ban ia shim bynta ha ka iarap suh mala, subor bad pynkhuid ïng niam. Kane kadei ka lehniam hindu ba ar jong u snem.

Nyngkong ki leit tong um ha u kara na Umtisong, ki teh sa ki lakait shi kham bad pynieng hangta ha singkason ryngkat bad u kara, nangta ki tap sa ka jain sala lieh bad pyndeng mala ha khlieh jongkata ka blei thaw ne Diengblei. Ki sieh lai tylli ki tiew phan rong saw jngum. Ha baroh arliang u Diengblei la buh ki shang ba dap da ki soh ki syntiew, ki sohlaper, ki sla sohpyriam bad kynja phlang ba jyrngam.

Ia u kara u Bamon u ju pyntah tika saw tiak shwa ban pynshong ha ka singkason. Ha kane ka lehniam ki paidbah kim ju ia rwai hynrei ki shu ia tem ksing, ki sdang sa ka lukar mar iadep lehniam. Ia kane ka jinglukar ia sdang da ar ngut ki kynthei, ki wasan treniam kiba ki khot ka Jar bad ka Khator. Ia kine ki ar ngut la jied khnang ba kin ia don ryngkat ha ka lehniam tang ban shu lukar.

Ki paidbah ki wan ai nguh aidem da u khaw, ki kait, ki sohkhia, sohtrun, u kwai, tympew, pisa bad kiwei de. Lada kwah ai tang da ka pisa pat, hab pynshong halor u tympew bad sa ai nguh. Haba ai nguh ki buh ia ki jingwanrah ai burom ha khmat ka singkason, ki sa dem ngon da pyllup ha madan, kumba leh ki khar hindu haba mane. U Bamon pat ynda u la dep pdiang ia ki jingwan rah jong ki, u sa sam prasad ia baroh ynda la dep lehniam. U Doloi bad ki Pator ki hab ban iaid pyllun hynniew sien ia ka singkason ryngkat bad u khun u Bamon uba tied baje bad ka put songo de hateng hateng.

Ia ka Bisari puja la ju pynlong ha u bnai Nailar (August). Ha ka sngi nyngkong ki ju pomblang, bad don kito ki ba wan rah da ki paro, pathaw bad pai. Ha phyllaw jong kane ka ïng niam, ki shna bad ker pyllun bha kum ka duwan ha kaba ki bret ia ki khlieh blang, paro, bad kiwei, kum ka dak ban ai bam ia ka blei jong ki. Baroh ki ba ai blang ki sa rah noh ia ka met jong u sha ïng ban ioh ia bam sngewbha tang ia u blang u Doloi ba ki khot u blang syiem ki rah sha ïng kur u Doloi, ban ioh ia bam sngewbha ki Pator, Lyngdoh, Maji bad baroh ki ba ia kit kam niam. Ia ka dohblang ki ju shet lang bad ka ja, ki ju song patde ha ki sla lakait ne lapalang bad sa sam shisong shisong ia ki nongbam. (7-8-94)

Lynter lynti katba ki dang wan phai noh sha ïng kur u Doloi, ki lukar artat lynter lynti ryngkat bad ka siat suloi. Kumta mar syn iohsngew ia ka jinglukar, baroh ki kynthei najan man la ki thliew ïng ba la ap lypa ha dhari, ki lukar pynbud lem tad haduh ban da u poi u

Doloi ha la ïng kur. Mar ia mih u Doloi na ïng niam dei ka Jar bad ka *Khator kiba lukar nyngkong.* Kane ka rukom lukar ka bteng na kawei *ka ïng sha kawei pat tad haduh ynda poi u Doloi sha la ïng kur,* naba u Doloi um lah ban pynleit niam ha ïng tnga ne ki khun.

Ha ka sngi khatduh ruh ki leh kumjuh, ki ia mih lang shrup na ïng kur Doloi ban leit shata sha ïng niam. U Bamon u pyniaid hi kumjuh ia ka jingleh niam. Ha kane ka sngi kut u Bamon ynda u la dep lehniam ha ïng, u mih noh shabar u ot ar tylli ki paro, pom uwei. u pathaw bad u pai. Nangta u sa ai ia u prasad.

Ha kajuh ka por la ong ruh ba ki jait Swer ba shong ba sah ha Nartiang ruh ki pdiang ia kane ka lehniam Bisari kat kum ka jingngeit ka jong ki. Kine ki Swer ki ngeit ia ka Bisari puja kum ka Blei Kyrkhu pynroi jait pynroi kynja. Kumta ki ju leh ia kane ka niam kyrpang man la u snem.

La ong kane ka blei ka shong bad ka sdiah, ki hab ban ainguh ai dem man la u snem ia ka. Kata ka sdiah ka hab riam ialade da ki jain lieh suda, da kaba kup ha ka rukom ka sari ki khar hindu, ka hab pyllait u shniuh de rymphai. Ha ki por mynshwa la ong ba ki shu hab ieng kynthuit hangta ha ïng niam khlem thiah khlem shong, khlem bam khlem dih katba ym pat kut ka jinglehniam. Hynrei mynta pat la kham pynsuk shibun namarba ki la ai noh da u blang ban puja.

Kat kum ka jingioh lum jingtip, ka long ba ia kane ka blei la pdiang nyngkong eh da kawei ka tymmen jait Swer kaba lyngki, kaba sliang ban don la ki khun ki kti (kaba sngewsih ka long ba ym lah ban tip shuh ia ka kyrteng jong ka). La ong ba ha kawei ka sngi kane ka tymmen ka la ia kynduh ia kane ka blei ba mih na Umtisong, kaba pynpaw ba ka lah ban kyrkhu ia ka longïng longsem jong ka, ban ïar u tnum u tyndai, lada kan pdiang ia ka kum ka blei ban pynbiang lehniam bad ka ainguh aidem. Kata ka tymmen namarba ka kwah khun palat ka la mynjur ban pdiang bad pyndep ia kita ki lehniam. Naduh ba ka pdiang ia ka, ka sa kha ki khun haduh khatar ngut bad ïar shisha u tnum u tyndai kat kum ka jingiateh kular. Ia ka pynleit niam la pyndep da ka Synshar Swer (8-8-94)

Ynda la dep pomblang ki khreh sa ka ban leit bret ia ka Diengblei sha wah Umtisong, Ka Synshar Swer ka hab ban leit lang. Kane ka jingleit bret blei ka long thik kumba leit on tep ne on thang ia ki ba iap, ki da rah lang ia ka bam ka dih, kat kum ka jingsngew kwah

katkum ka jingngeit jong ki ba dang bat ia kane ka niam, la ong ba ki shang ba ki buh jingbam ha singkason, ki khein ba ki dei ki jingbam ba ai burom ia ka blei ba kan bam bad ban rah sam sha ki shakri shakor jong ka de.

Ka rukom shoh ksing pat ka long kumba iap briew, ka rukom pomblang pat na bynta ki Swer Nartiang ka long kaba jynsur. Lada jia ba don ba iap briew ha ïng jong ki, kim ju ai blang ban puja, hynrei ha ka snem babud patde, ki hab ban ai noh ar tylli syndon, ki da dem da nguh ha kata ka blei ba kan nym dom, shla ne sngewsih, ba kim shym la lah ban ai blang ha ka snem ba la dep.

Kane ka lehniam ka ia sryiem ia ka lehniam ki hindu kiba pdiang ia ka Naag Devta, ki hindu kim ju pyniap klumar ia ki bsein namarba ki mane blei ia ki, ki pynleit niam kumne khnang ban pynsngewbha ia ki bsein ba kin lait na ka shah puh ha ki. La ong ba ha ka por hyndai lada shah puh bsein ki briew ki iap syndon, namarba ym don dawai, kumta ban lait na kine ki jingjia ba sngewsih ki ainguh aidem ia ki blei bsein ba kin iada ia ki, da ka ba tyrwa ki kait bad ka dud.

Katkum ka jingngeit jong ki Hindu shaphang kane ka jingshah puh bsein, ka don ka jingiathuh khana puriskam (Mythological) shaphang kȧ Behula bad u Chand Saudagar. La ong ba Une u Chand um ju leit ai nguh ia ki bsein, te kumta u shah puh bad u iap. Ka Behula ka lok jong u, kam kwah ban pdiang ba u lok jong ka u la iap shisha, ka rah ia ka met iap jong u shapoh ka bur bad ka iaid hangta ha duriaw ryngkat ka duwai, ka pan map ia ka lait ka let u tnga jong ka . Kane ka Behula ka long ka briew kaba riewblei, hadien ki jingshah shitom jong ka hangta hapdeng duriaw ka blei ka la sngewhun bad sngewbha ia ka, kumta kum ka dak ka jingsngewieit ia ka Behula ka la pynim biang ia u tnga jong ka.

Ha Nagpur, ka shnong ba jyllei ki bsein, ki ju don kine ki lehniam pynsngewḃha bsein, ha kaba ki bsein ki ju mih bad ki briew ki ju kem bad pyndih dud ia ki.

Ki khar hindu ki ju ngeit ruh ba u bsein u lah ban iarap ia ki ha ka khim ka jynjar kum haba iada na ki nongshun, lada ki ud ki nam ha u, u bsein u ju wan mih ban puh ne pynher symgiew ia kita ki nongshun.

Ia kane ka jingngeit ki khar hindu ha u bsein, yn shem kumjuh ha ka kot "Ka Raid Nongtluh bad Ki San Lyngdoh San Kum" ba la

thoh da u Rangbah Donbok. T. Laloo, kaba paw ba u bsein u pyllait im ia ka Kur ka Jait Laloo na ka tyrsim jong ka jingiap mynba ki phet iap na ka jingrunar bad pyniap bein jong u Syiem Sutnga. (P. 2-4)

★ **Hangne ruh kumjuh kane ka jingngeit bad pdiang jong ki ia kane ka puja hato ka lah ban shong tynrai ha kito ki riew ngeit niam, ki lah ne em ban dang pynneh pynsah ia kane ka niam pushara, namar katkum ka jingthew jingwoh yn shem ba ka iadei ne ia sryiem tang ha ka jingngeit ym ha ka rukom puja lehniam. Namarba ia ka Blei thaw jongki, ki hindu kikhot "Kolabon"**

---

1. Subor — lape.
2. Singkason — ka duwan.
3. Mala — u kpieng.
4. Lukar — pah da u thylliej ryngkat ka kynud jlan sur.
5. Songo — Ka ronsing, ka jingput da ka reng ne ka shyieng.
6. Sdiah — Ka khatduh.

KA DURGA PUJA

Ia ka Durga puja la ju pynlong man la u snem ha ka Ma Durga Temple. La ong ba kane ka temple ka long kaba la rim bha la kumba 500 (San spah) snem mynshwa, naduh ka por ki Syiem Sutnga. Ha ka por mynshwa kane ka ing blei ka long kaba rit bad la pynieng da ki Mookalain, ba la tan da ki Nongpyrda, Nongkyllep bad ki paidbah Nartiang hapoh ka jingialam ki Rangbah niam kum ki jong u Doloi, Pator, Lyngdoh bad kiwei de. U Nongpeit nongsumar bad nonglehniam ha kane ka temple u dei u Khar Bamon na Jaintiapur, u ba kyrteng u Govindra Kumar Debsamikko. Une u Bamon u la wan sha Nartiang naduh dangrit, ba la wan ialam da u kpa jongu hi.

Ia kane ka kam Bamon ne pujari la bat hi na kajuh ka ïng pateng la pateng na u kpa sha u khun. Ia kane la pynshisha da ka rukom lehniam, mynba u kpa u pyndep ia ki niam ki rukom kiba dei hapoh ïng blei, u khun pat, uba kyrteng u Bapan, u hab ban pomblang bad leit bret ia ka blei thaw sha wah, naba u kpa jong u, u la sdang tymmen bad noh ka met. Une u Bamon uba don mynta ha Nartiang, u la shong la sah kumba 25(Arphew san) snem ei ei. Kat kum ka jingiathuh jong une u Bamon, u ong ba ha ki por hyndai ki ju pynlong ka jingknia briew ha kata ka ïng blei, kaba don kawei ka krang ba jylliew. Hangne ynda dep knia briew ha kata ka jaka ba la shna kyrpang, ba la pyniasoh da ka krang ba riat bad ka wah Myntang kaba tuid na kjat jong une u lum ba don ka ne ka ïng blei. Ha ka por ba ki khrai ia ka khlieh ka ju hap shapoh kane ka krang bad tyllun khong lykhong shaduh wah Myntang. Kane ka krang pat ka dei ka kynja lynti ba la pynpei lyngba u lum ha kaba la bret ia ki jingai knia.

Ia kane ka rukom lehniam la ju leh saw sngi lynter. Ha ka sngi nyngkong ki ju pynsop da ki jain thymmai ia ki dur blei thaw mong bad bret noh ia ki jain barim. Katba ki nang pynkhreh kumne, kim ju

shah ia ki kynthei ba kin ktah ia kine ki tiar, kumjuh ruh ia u syntiew ba ki shna mala ban pyndeng ia ka Dieng blei. Ka long kaei kaei kaba sngew phylla bad shitom jingmut ban pyrkhat bad sngewthuh balei kim shah ban ktah ki kynthei, haba ka blei Durga ka dei hi ka blei kynthei. Lehse ka lah ban long ba bun napdeng ki kynthei kim ju kham don koit ha ka jingkhuid met bad kiwei de ki daw kumba samparot. Kum ban shu pynkynmaw tiak, ki khar hindu ruh ki ju pynkiar ia ki kynthei bym khuid met ban rung sha ïng shet ja. Lehse kine ki Nartiang ba mane blei thaw ruh ki pdiang hi ha kajuh ka rukom shaphang ki kynthei ban lait na ka jingsniew ki puja jong ki

Ha kane ka sngi nyngkong u Doloi Don Dkhar ryngkat bad ki Pator, Lyngdoh bad kiwei de ki Wasan ki ju ia bun kam bha ha ka pynbiang bad pynphong jain thymmai ia ka dur blei thaw jong ki Ynda la dep pynbiang baroh, u Bamon u sa pynphong ia kita ki jain thymmai ia kita ki dur blei mong, u weng noh ia ki na ka singkason bad buh noh ia ki ha madan, u sa shim da u kara ba la tah tika saw bad pynshong ha Singkason. Nangta u khun u Bamon u shim khyndiat khynsoit ki dieng lakait bad teh song bha ia ki, ki sa pynieng lang hangta ha singkason ryngkat bad u kara. Ki sa tap sa da ka jain sala ka ba lieh, pyndeng sa u mala bad ha khlieh kata ka dieng bleitthaw ki sieh lai tylli ki syntiew phan rong saw jngum, katba ia u mala pat ba la pyndeng la shna da ki Tiew myngngor.

Ynda la dep la biang nadong shadong kita ki riew ngeit niam ki sa shong kyllain myngngor bad sa sdang sa ka rwai ryngkat ka ksing ka dhah bad ka tied yoochew. U Bamon pat u pynbiang ki jnit ki jnat ki ba iadei bad ka rukom lehniam. Nangta u sa shim ia u blang ba wan rah u Doloi, ba ki ju khot u Blang Syiem, u duwai u phirat ryngkat ka pyntah tika saw na shyllangmat uta u blang bad ka pynsleh um khuid um kyntang. Hadien ba la dep ka nguh ka dem, ia uta u blang la ialam noh shabar bad teh ia u ha ka jaka pomblang syiem ba long dur thik kum u 8 (Phra). Shwa ban pom, u Bamon sa shiwat u pynsum *pynsait biang ia uta u blangsyiem da ka um na u tymba, nangta ki sa pom ia u. (Ha ka 11-10-94 la pom tang uwei u blangsyiem ne blang Doloi. Katba ha ki sngi ba bud pat ki sa pom ia ki jong ki paidbah).*

Ia kane ka ïng blei la pynpur itynnad bha da ki kot kudi, ia ka phyllaw ruh la pynpur pynphuh pynphieng, kane ka jingpynpur kot kudi ka sdang naduh khilon ban rung sha phyllaw ïng blei. Ki paidbah

ki ba iawan ban mane ia kata ka blei thaw Durga, ki da riam da ki khor ki khriam. Shwa ban rung ha kane ka ïng blei, dei ban loit shwa ia ki juti ba phong bad sa rung tang da ka kjat suda shapoh ka ing blei. Kum ha kine ki sngi,ki kynthei kiba samparot kim lah ban rung shapoh ïng blei, hynrei ki lah ban ieng tang na dhari.

Ha ka sngi ba ar jong ka jinglehniam, u Bamon u shait pom ar tylli ki blang shynrang ha ka por shiteng synnia. Ia u blang lieh ki pom *ha phyllaw jong ka Dak Bangla na ka bynta ban iada na kiba bunjait ki jingpang. Katba ia u blang iong pat ki pom thik ha ka por shiteng synniamar bud bad u blang lieh. Ia kane ka puja shiteng synnia* ki ju pynleit niam ha u Mahadev.

Ha ka por ba pom bad pynleit niam ia une u blang iong hapoh kata ka ing blei, ym bit ban don mano mano ruh hapoh kata ka ing blei, lait noh tang u Bamon hi marwei. Baroh ki paidbah ki ba dang don hangta hapoh ka ïng blei, ki hab ban mih noh shwa shabar, ym dei ban iohi mano mano ruh ia kata ka jingai knia da u blang iong. (He goat). Ia ka khlieh jong uta u blang pat, u Bamon u sa bret noh ha kata ka krang ba don hapoh kata ka ïng blei, da ka jingngeit ba ka blei jong ki, kan sa wan bam ia kita ki jingtyrwa jingknia. Ynda la dep ki kam ki jam baroh kita ki paidbah ki sa ia rung biang shapoh ban bteng biang ia ka jingiarwai shit rhem niam ha ka ktien bad sur Bengalee.

La ong ba ha ka por hyndai ki ju knia da ki briew, kumba la batai sha khmat da u Bamon. Hynrei hadien hadien pat kim ju knia briew shuh, ki sa shu pom noh da u blang iong. Kat kum ka jingwad bniah ha ka ne ka liang knia briew ne knia blang, kaba ki phareng ki ong "human sacrifice" la shu ioh jingtip wer wer ba hana ia une u blang iong la ju pynkhreh pynkhrum, pynboh pynspong thik la kum u briew hi shwa ban khrai khlieh ia u. Hana, ki ong ba ki ju pynkhi tmain pynkhi tmoh ia u la kat u rangbah briew hi. Tangba ia ka jingshisha ym don ba lah ban tip lane ym lah ban pynshisha ia kane ka jing ong namarba ym ju shah iano iano ruh ban iohi ia kata ka puja shiteng synnia. Wat haba kylli pyrthew na u Bamon hi ruh, um iathuh ei ei satia shaphang kata ka puja lane shaphang kata ka rukom pynriam ia uta u blang iong. Ka buh ianga ka Nongthoh ha ka Umdum, naba nga la pyrshang ban don lang

tangba ngam ioh jingpynshai khyndiat ruh em. Wat lada kylli na kito ki riew nget niam ruh ki jubab beit ba kim tip ei ei kumno ki lehniam mynmiet. Ka paw shai kdar ba kine ki paidbah ki shu long niangkohnguh bad pdiang matlah kat kaba u Bamon u leh, Ha ka jingshisha haba pdiang ia kano kano ka niam dei ban da sngewthuh shwa kumno yn shu tur matlah bad pdiang ruma rutit khlem da tip ka duh ka dang. Hangne ka nang pynskhem shuh shuh ba kane ka dei tang ka Niam Pushara ne Ai Rong.

Kum ha kine ki por lehniam, u Bamon patde mar iadep pynleit niam ha ïng blei, u hab ban leit sha ïng kur u Doloi ban pyntah thna. Kane ka mut tang ia ki jingknia lehniam jong ka mynsngi mynshai kam kynthup ei ei ruh ia kata ka lehniam ne tyrwa jingknia shiteng synnia.

Ha ka sngi ba lai jong ka lehniam Durga puja, ki ju pomblang shwa na Ma Durga Temple, ynda dep ki siat sngewbha sa ka suloi. Ki pynleit niam shwa ha ka temple da u snepkor, hadien kata ki sa ia mih noh shabar, u Bamon u sa sam ia u prasad ha ki wasan baroh. Nangta pat ki sa ia ia mih lang khrui ban ioh leit lehniam sa ha ka Shiv temple lane ka Sahmai Mandir kaba don halor u Lum Sahmai. Hangne ruh ki pynleit niam thik kumba leh ha ka Durga temple.

Ynda poi ha kane ka temple, ki sdang pynphong jain thymmai ia baroh ki blei thaw rnong. Tang ia u blei Shiva, ki pynkup da ki jain sala lieh bad pynteh sala lieh ia u trishul, uba ki khot u Sati Giri. Ha ka singkason ki siang shwa da ka jain lieh thoh saw, kane ka singkason ka iapher na ka singkason ba don ha ka Ma Durga Temple. Ia u blei thaw Ganesh ruh ki pynkup lang da ka jain lieh.

Dei ha kane ka Shiv Temple ba dang don ki tup ki man kiba ka jingkhia jong ki imat ka long da ki mon, ki dei kiba la mynhyndai. Ka jinglehniam ha kane ka temple ka kham pher khyndiat. Ki pyndonkam da ki dabor dieng ba ki khot ki Chatai, ia ki khiew ranei pat ki pynshong halor ki lakait, nangta pat ki buh sa ka kait bad u tymba, ki pyndeng mala da u tiew myngngor bad ki buh pat ia u prasad ha u Wata. Ki da tap Shanduwa halor ka singkason, don ruh ki wata khian ba buh kwai tympew. Ia u prasad la khleh shwa ha ka dabor rnong baheh, nangta pat ki sa buh ia uta u prasad ha ki Chatai.

Ha ka singkason ki pynshong ka kait, soh pyriam, sohkhia, ki thang dhup thang pyrdit de. Ki put songo mar ia sdang, tied baje, tied sa ka yoochew bad sa ia rwai shit rhem ha ka sur bad ktien Bengalee. U Bamon u synreit sa ka um khuid ba la khlehlang bad ka um snepkor ia ki wasan baroh ba don hangta ha temple. Ynda la dep pynbiang ka lehniam baroh bad ynda u Bamon u la dep synreit um khuid ia ki wasan, Doloi bad kiwei ki rangbah niam, ki sa shah ia ki paidbah ban rung hapoh kata ka ïng blei ban wan dem wan nguh ia ki blei thaw jong ki. Lukar sa ki kynthei de.

Ynda la dep kata ka lehniam hapoh temple, ki sa ia mih lang baroh shabar, habar pat ki buh ki khoobhet ba pynshong halor ka lakait ha ka singkason ba don dieng lama. Hangne ruh don jaka pomblang ba la shna kyrpang kum ka dur u PHRA (8). U Bamon u duwai u phirat shwa ia ka jaka buh khoobhet, put songo bad tied baje katba ki kynthei pat ki ia lukar. Ia u blangsyiem ne blangdoloi hangne dei ban ai hi da u Doloi. Nalor u blangsyiem blang Doloi dang don shuh sa kiwei de kiba ai blang, paro, pathaw, pai bad kumta ter ter. **(Hynrei ha u snem 1996, da ka jingbym shim bynta u Doloi, la ai blang noh da u Waheh Dontha Dkhar, Pator Nongpyrda).** Hadien jong u blang Doloi ki ju pom sa ia u blang jong u Lyngdoh Nongdhar bud sa ki wasan ter ter.

Ia u khoobhet la song da u khuner ha ka sla, ia kaba yn sa pyndonkam pat ha ka kylla step jong ka sngi hadien ba dep bret blei. Ha kane ka pomblang ha Shiv temple ju don ruh ka Nohbaski, kaba mut ba ki ju ai pisa ha ka pliang hadien ba la dep pom ia u blang, kata ruh lada u dkut tang shisien pom.

Ha kane ka sngi baroh ki paidbah ba bat ia ka jingleh niam puja ki ju shet puri da u khaw ba la dung lwet bha kum u pujer, ki khleh lang sa bat ka gur ne mithai bad sa sdieh ia ki ha ki karai heh. Kane ka rukom shet jong ki, ka ia sryiem shibun ia u Pu kyllain jong ki Nepali,tangba ki Nepali pat ki pyndonkam da u moida ha ka jaka u khaw. U puri ba shet ki Nartiang pat u jan long kum u pu khlein. Ka dei ka niam jong ki hi ban shet ia u ha man la ki thliew ïng ba bat ia ka niam hindu, thik la kum ba pyndonkam shet cake ki kristan ha ka por Krismas.

Ki ju wer paralok ban ia wan dihsha sngewbha thik kumba long ha ka por krismas. Nalor kitei ki jingshet puri, ki ju shet kyrpang ruh

ia ki kynja laddoo bad ki ju buh kyrpang ha ki wata ryngkat bad ki soh de khyndiat khynsoit ban ioh pynleit niam ha ka Durga bad hadien pat sa ia ki kmie tymmen kpa tymmen. Ia kita ki jingbam la bam tang da ki bahaïng lane ki ju tyrwa ruh ia ki briew ba nabar lada ki kwah ban bam.

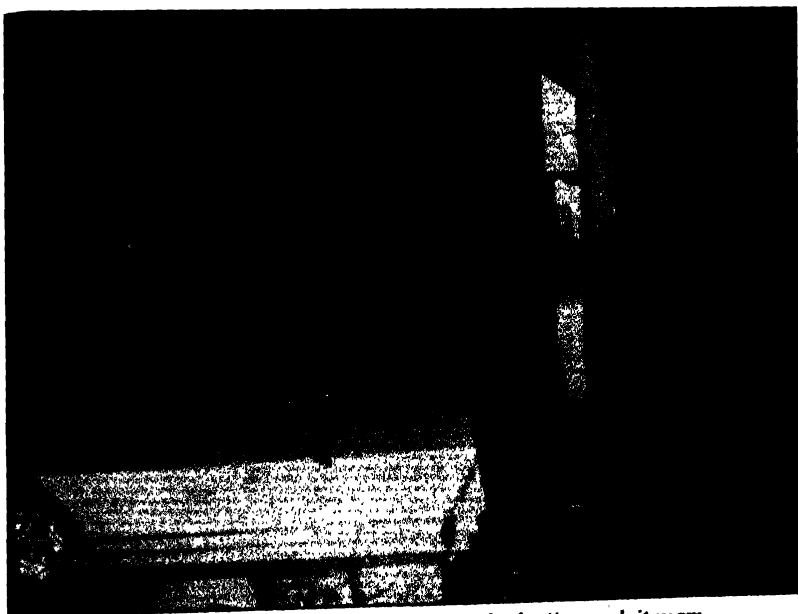
Ia kane ka lehniam ha ka sngi ka ba lai la ju pynleit niam ha ka Sahmai. Kat kum ka jingngeit jong ki Nong Nartiang la ong ba kane ka Sahmai ka shong ka sah ha kawei ka krem kaba don shajan ka thain Nongkhroh, shajan ka shnong Sung ha Puriang. La ong ba lada jia ba don ka jingshit kyrang, ka rang ka rkhiang khlem slap, ki ju leit ban ainguh aidem da u blang lieh khnang ban dup ioh slap. Kane ka rukom lehniam jongki ia ka Sahmai, ka ia sryiem thik kum ka Nguh Lei Shyllong jong ka Hima Mylliem.

Ha ka sngi khatduh jong ka jinglehniam pat, ki ju siang shylliah ban shong ki wasan baroh hapoh jong ka Durga Temple, nangta pat sa synreit um khuid u Bamon. Lukar nyngkong eh ka Jar bad ka Khator, sa ia bud pynrap lem sa kiwei de ki kynthei ki ba ia don lang hangta hapoh ka ïng blei. Sdang sa ka rwai shit rhem niam da ki rangbah ryngkat ka tem ksing bad tied yoochew, ki paidbah ba wan rah jingai nguh kum ki paro, pai, pathaw u Bamon u ju synreit um khuid ia kita bad ki sa rah pat shabar ia ki ban ioh pynleit niam hadien.

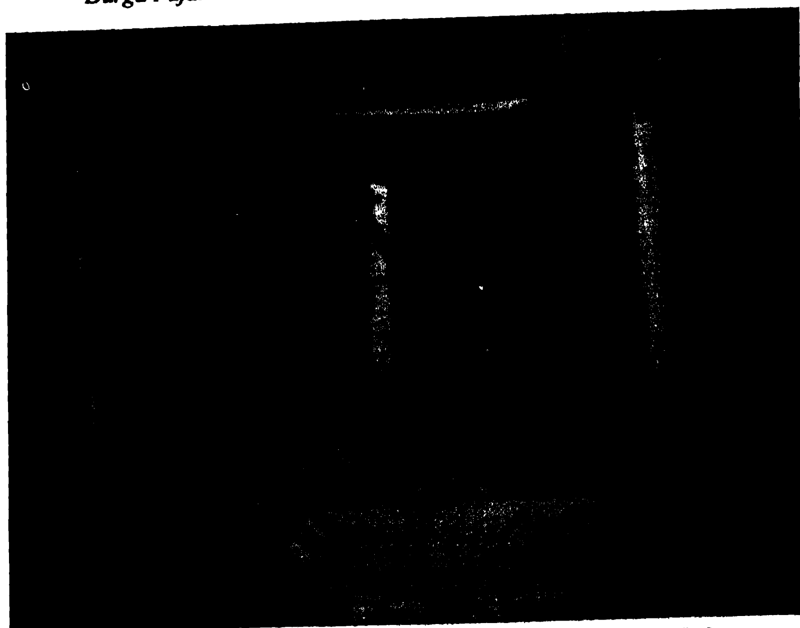
Ynda la dep synreit um khuid kumtei, ki put sa ka songo, tied baje, ki nongpyniaid niam pat kum u Doloi ryngkat bad ki Pator, ki hab ban iaid tawiar hynniew sien hynniew wat ia ka singkason, katba nang lukar ki kynthei. Man ba ki poi ha khmat jong kata ka Diengblei thaw ki da nguh bad sa iaid tawiar biang. U khun jong u Bamon pat u hab ialam na khmat ryngkat ka tied yoochew bad put songo hateng hateng, katba ki paidbah ki ia rwai sngewbha ha ka ktien bad sur Bengalee katba ym pat dei ka por leit bret blei.

Nangta u Bamon u sa thang ia ka Hum, ber dhup, thang snepkor, u thang sa ki dieng Lakhar san tylli ha kawei ka jaka, u pyndonkam ban thang ding da u kseh, ber sa u kba, snepkor, kwai tylli, tympew, ka kait, put sa ka songo bad sa ia mih noh artat shabar, ki sa siat suloi de man la ka teng.

Ha baroh kine ki saw sngi ki jinglehniam, ki paidbah ba ngeit bad pdiang ia kane ka puja ki ju leit ai nguh ai dem da ka kait, u

U Kara ba la pynshong ha ka Singkason ha ka jingpynleit niam Durga Puja.

Ka Blei Thaw Durga Puja ba la pynshong ha ka Singkason, kaba iapher na ki dur Bleithaw Hindu.

Ka Tyngkong ba la shna kyrpang ban Siangnud ha ka Knia Pyrthat.

Ki Tiar ba pyndonkam ha ka Bisari Puja (Sngi Sdang).

khaw, kwai tylli, tympew bym pat ot, don pat kiba ai tang da ka p ruh. Haba ki ainguh aidem kine ki ju buh ia ki jingainguh jongki khmat ka blei bad ki sa dem ngon da kaba pyndei ka khlieh ha khynd ban mane ia kata ka blei thaw da kaba dem khohsiew.

Shwa ba kin leit bret noh ia ka blei, ki pynmih ia ka hà dhi lukar ki kynthei, sdang sa ka bom ksing ki Duhalia. Shad nyngko ki wasan nguh blai, u Donkin Mryia bad u Hed Phalyngki. Nanı shad sa u Doloi, Pator, Lyngdoh ki da hab ban tawiar biang hynni sien hynniew wat ia kata ka jaka pomblang ba sryiem dur ia u PHR ki da rah ruh ha kti kamon ia ka waitlam bad ia ka stieh pat ha ka l kadiang, katba nang ia lukar ki kynthei.

Ka Stieh pat kaba ki pyndonkam ki don da ki dur u bnai ba dai shu mih (Crescent) bad ki khlur, don ruh saw tylli ki symphiah ba pyndait ha ka stieh. Kane ka stieh ba pyndonkam ki Nartiang ka iaph bak lybak na ki stieh ba pyndonkam shad ki khasi. Ynda la dep kai ka shad tawiar, ki sa ia mih noh ban leit pat sha Madan Majar ba hangne ruh ki shad shwa ki wasan baroh shwa ban leit bret syndon kata ka blei thaw. Nangta na Madan Majar ki sa hiar arsut ban le bret shaduh wah Myntang.

Ynda poi ha wah Myntang, ki kynton da u shyiap kum u lum r ba sryiem ia u Ant Hill, ne lum kynton ki dkhiew, ki sa sieh ia kata k blei thaw hangta. U Bamon u pynleit niam biang hangta ruh, u tie baje put songo, synreit um khuid shwa ia ka rapati bad sa tah tik saw, ia ka pdiar pat u pyntah tika saw na ka thapniang, u pynsha tawiar saw sien saw wat ha khmat kata ka duwan bad sa pynher lan ia ki ha kajuh ka por narud ka wah Myntang. U tah tika sa ia u blanı iong shwa ban pom ia u, nangta ki pom sa ia u pathaw, pai bad paro Ia ka blang iong bad kita kiwei de ki leit pdem shwa sha um, ki sa se ban rah pat hadien.

Ia u blang iong ban pom shata sha wah Myntang dei ban ai da u Dan, **(La ai da u Dan Sati Ktung ha u snem 1996)**. Nangta u Bamon u thang dieng lakhar biang san tylli da u kseh, ber sa u kba, u shim sa u snepkor bad ka kait bad u sa thang lang ia ki hangta. U Doloi, Pator, Lyngdoh ki ia ioh tympew mar shisla, ki da ia siat suloi de man la ka teng. Ki put sa ka songo bad tied baje, iaid pyllun baroh ki wasan hynniew sien hynniew wat biang pyllun ia kata ka kynton lumrit, ki da hab wer (phut) shniuh khyndiat ban ai ha u khun u Bamon, u sa

tynsat ia kita ki shniuh ha kata ka blei. U put songo biang ryngkat ka tied baje, nangta u Bapan u sei ia kata ka bleithaw na uta u kynton lum rit, ban leit pynngam noh iaka shapoh um.

Shwa ban leit pynngam pat, ki law shwa ia ki mala bad sa sam ha ki nongkit kam niam, ki da law noh ia ka jain thymmai de. Ki tehlang ia kata ka dieng bleithaw bad u maw, u Bapan u sa rah ia kata ka bleithaw ha tyrpeng bad iaid ha um. Katba u nang iaid kumne ki paidbah ki nang pyrta bunsien **"Lai Wa, Lai Wa"** kaba mut ngam sha ba kham jylliew, bad kumta u Bapan ynda haba u poi ha ka jaka ba kham jylliew ba poi ka um haduh ryndang, u sa pynngam ia kata ka bleithaw. Ki sa siat suloi mar iadep pynngam.

U Bapan pat ia kata ka jainsop balieh ba la weng noh na ka bleithaw u wieh hapoh wah bad sa synreit war war ia baroh ki paidbah ba iadon hangta halor lum ne harud wah. Ynda ki la ngiah ka ia siat suloi sngewbha ki sa ia mih noh ban leit phai biang sha temple.

Ki kynthei kim ju bit ban leit bret blei sha wah, kumta ki ju ia leit noh shwa sha la ïng ban thaw mala. Ynda la wan phai ki nongleit bret blei, ki siang biang da ki shylliah lieh hangta ha Madan Majar ban shong ki wasan baroh, ki kynthei hangta ki sa wan ai syntiew ha ki. Kine ki syntiew ba ki ai ki iapher na ki mala, namarba la shu khum jrong rynjup rynjup ia ki da ki tiew myngngor.

Ynda la dep wan bret blei ruh, ki hab ban ia shad biang hangta ha Madan Majar. Ka rukom shad pat ha kane ka por ka long para ba ia biang kyrdan. U Bapan u hab shad bad u Lyngdoh, namarba para ba ia pyndep ki niam ki rukom. Ki pyndonkam hi kumjuh da ki wait bad ki stieh, bud sa u Doloi bad ki Pator ka mon ka shong ha u paidbah la ki dang kwah ban ia shongkai ne leit phai noh sha la ïng. Ki nongshoh ksing pat ki hab ban leit on ia ki waheh wasan baroh sha la ki ïng ki jong ki.

Ka Durga puja ha Nartiang ka iapher na ka jong ki hindu lane ki Nepali, kiba kham pyndonkam da ki muid, shynreh, wat la ki pyndonkam da ki blang, ki han, ki paro, pathaw. Ki hindu ki pyndonkam ia ka blei thaw ba la thaw ne shna na ka dewbyrtha, katba ki Nartiang pat ki pyndonkam da ki diengsong lakait ba ki khot ki Diengbleithaw, kaba ha ki hindu ki khot ne tip ia ki kum ki Kolabon. Bad ha ka sngi leit bret blei ruh ki da rah pyni rong shwa kylleng kylleng sawdong ryngkat ka put ka tem, ka risa ka kynhoi ki sa leit

bret sha wah. Katba ia ka blei thaw ha Nartiang pat kim ju rah leit pyni kai ha ka shnong ka thaw, hynrei ki shu leit bret beit ia ka sha wah Myntang. Ki hindu ki ngeit ba ka Blei Durga ka dei kaba donbor, kaba lah ban pyniap ia ki ksuid ne ki nongshun.

Sha ri dkhar pat kum ha kine ki por Durga puja, ki ju pynlong ka jingialehkai drama mynmiet kaba ki khot ka "Jatra". Ha ka por ba dang suk pyrthei bad shongsuk shongsain, ha Ri Khasi ruh ki hindu ki ju pynlong kum kine ki jatra, ha kylleng kylleng ka jaka buh blei thaw. Kum ban shu ai nuksa khyndiat ki jaka puja ba khamheh bha ki long kum ha Reserve Police, Harisabha bad Lukier Road. Katba ha Nartiang pat kim ju pynlong kum ia kine ki jait jatra.

Ka jingiapher ka don bun, tangba yn ia shim tang shaphang u blang iongba ki puja shiteng synnia, uba ki pynleit niam ha u Mahadev. Une u Mahadev u dei u blei jong ki hindu ba ki tip kyrteng kum u Shiva bad kumjuh ruh kum u Bholanath, u ba phong jain da ka snieh bad kieng bsein ha ryndang. Ia une u blang iong ba pynleitniam la shem ba ki leh tang ha Nartiang, kumta ka rukom pdiang ia kane ka rukom lehniam ruh ka iapher na ki hindu.

★ Ha kane ka liang jong kane ka rukom ngeit niam matlah jong ki, yn nym lah da lei lei ruh ban sngewthuh ne peiphang ia ka jingmut jingpyrkhat jong ki, naba ki khapbrib haba ki peit bad ki kyllut haba iohsngew. Hato kane ka jingngeit jong ki ha kane ka puja kan lah ne em ban ngam jylliew bad suhthied haduh kaba kut. Ha ki spah snem ki ban dang wan hato kin dang lah mo ban bat thik kumba leh ki nongmynta, kiba tang ia ka khlieh ka tduh ruh kim peiphang. Hato ka jinghikai aiu ba kin ai ia ki ban dang khie dang san, kin lah mo ban pynngeit matlah lem ia ki khun ki kti, ki khun ksiew, ki khun jien. Kaba kongsan tam ka long hato kane ka niam pushara kan iai thaba pynthame ne kan khuid rong noh.

---

1. **Mala — u kpieng**
2. **Samparot — ba poi bnai.**
3. **Tymba — u luta mong.**
4. **Wata — ka bul mong.**
5. **Khian — ba rit.**
6. **Pyrdit — khiew puson.**
7. **Songo — ka ronsing, ka jingput da ka shyieng ne reng.**

8. Yoochew — ka jingthap kynshaw
9. Lukar — pah da u thylliej ryngkat ka kynud jlan sur.
10. Khoobhet — buh bhah.
11. Khuner — Shira.
12. Jar bad Khator — kidei ki Wasan Treniam.
13. Hum — jaka ba thang ia ki snepkor, dieng lakhar bad kiwei de.
14. Dieng Lakhar — kı dieng ba la phiah stang bha.
15. Dhari — Baranda.
16. Duhalia — ki nongtem ksing.
17. Rapati — ka paro.
18 Pdiar — ka phreit.
19 Trishul — Prohnar lai pnat.

KA THANG BAHULA

Ia kane ka lehniam Thang Bahula la ju pynlong ha u Naiwieng ha Madan Majar. Ia une u Bahula ki ju thang tang ha ka por mynmiet kumba Khadwei baje shwa ka shiteng synnia. U Nongpuja ne nongpynleit niam hangne u dei u Bamon. Ha ka por ba thang ia une u Bahula, dei ban ia donlang baroh ki wasan kit niam kum u Doloi, Pator, Lyngdoh, Sirdar bad kiwei de bad baroh ki paidbah shynrang.

Ki tiar ba pyndonkam ha kane ka lehniam ki long ki shrot ba thaw na ka dieng sning. Ia ka paraw pat dei ban thaw da u khah sain. Une u Bahula u don Khyndai mala bad ha khlieh duh ki sieh sa ki syntiew. Ki dieng baroh ba wan tan ban thaw ia une u Bahula ki dei ban long ki ba dang thymmai.

U nongpynkhreh ia une u bahula pat u dei u Sirdar bad ki kher ba hab hapoh ka jingpyniaid jong u. Ka por lum dieng ka dei ban long shibnai pura. Ynda dep ka shna bahula dei ban leit pyndep niam shwa sha ïng jong u Sirdar.

Ki sdang ia ka jinglehniam da kaba tied ksing, da u Hardamuid bad ki Duhalia. Ki paidbah ba wan peit kai pat ki dei ban wan rah jingainguh kum u khaw, ka kait bad mar kawei ka dieng thang ding na la ïng. Kane ka lehniam thang bahula ka long kawei na ki jinglehniam ba i shong shit bha namarba ka don ka jingiashad ia kmen khlem jingrwai.

Ki Nongsei niam hangne lane ki wasan ba hab ban ai tiar ki long kumne. U Doloi u hab ban ai u prasad, u dhup, bad lakhina pat dei da ar tylli ki khiew ranei bad u kseh. Ki Dan pat ki hab ai Khyndai tylli ki khiew ranei, ar nat ka kait, ka umphniang thang pyrdit bad ki ksai pyrdit. Ia kane ka pyrdit pat ynda la dep thang ki dei ban leit buh ia ka hapoh ïng blei Ma Durga.

Dei tang u Bamon u ba lah ban thang ia une u bahula bad u Doloi, Pator, Lyngdoh. Dei ban thang da u paraw kseh ba la teh khum

kyrpang da ki Shutia na bynta u Doloi, Pator, Lyngdoh bad Bamon. Ki Kher pat ki pynteh na bynta u Sirdar da khyndiat ki kliar jong u khah sain bad na bynta u Pator Kamar la pynkhreh da ki wasan jong u hi.

Ia u mohkhiew ba tih bad shlup ia ka thliew u bahula ruh dei ban thaw da ki wasan u Pator Kamar, bad leit rah ia u ha u Doloi ba un ioh phah tih thliew ha u Shutia baheh. Ia ka thliew bahula ruh dei ban shlup hadien ba la mih bnai. Kane ka dei ka puja hindu ba saw bad ba khatduh jong u snem.

Shaphang ka jingngeit jong kine ki nong Nartiang pat kalong kaba sngew lyngkhum haduh katta kattanaba kim lah ban batai bniah. Wat haba kylli na u Bamon hi ruh u shu iathuh ba kane ka puja ka dei ka Kartik puja. ha kaba uta u Kartik u dei u khun jong u Bhagawati.

Hynrei katkum ka jingngeit jong ki hindu pat ka iapher, naba u Kartik u dei u khun jong ka blei Durga, u long u samla ba bhabriew u don ka met ka phad kaba khlain bad ksah bha, uba main ka jinglong shynrang, uba da i dap shynrang, ha la ka rynnieng rynñiot ba i khain, u dei u khla ka wait, u rah ka ryntieh bad u khnam, ia kane lah ban pynsakhi ha ka por Durga puja, ha kaba uwei na ki dur blei thaw u dei u Kartik.

La ong ba ka blei Durga ka ju wan kai shane sha pyrthei na ka jaka ba ka shong ka sah ha Kailash, ka ju sah lai sngi, kumta ha kine ki lai sngi lynter ba ka wan sah kai sha pyrthei ki ju pynlong ia kane ka puja kum ka dak ka jingpdiang sngewbha ia ka bad ia ki khun jong ka, Ka Lakshmi, Saraswati, U Ganesh bad u Kartik.

La ong ba ia kane ka Kartik puja don tang khyndiat ngut kiba pdiang ia ka naba u Kartik ki khein ba u dei u Blei Thma. Katba ia ki lai ngut pat ki ju pynlong puja man la ka por. Ia ka Saraswati ki ngeit ba ka dei ka Blei Jingstad. Ka Lakshmi ka Blei jong ka Jingkoit Jingkhiah, u Ganesh pat u Blei Spah. Ha Maharashtra ki ju pynlong ka puja baheh bha ia une u Ganesh, ba ki tip kum ka Ganesh Chaturvarthi Puja, katba ha West Bengal pat ki ju smat ainguh ia une u Ganesh ha ka sngi Newyear lane Sngi sdang jong ka snem, khnang ba un wan rah lane kyrkhu ba kin bha ka kamai kajih, ban eh ka bok ka rwiang. U Kartik pat u dei u ba beit bad tbit bha ha ka kam iasiat, u wanrah bok ha ka thma, kamut u dei u nongiada ba kin lait na ka mynsaw ne kano kano ka jingjulor.

★ Ha kane ka puja yn shem ba kine ki paid riewngeit niam hindu, ki shong shisha ha ka jingdum ha ka liang ka jingpdiang ia kane ka lehniam. Haba kumne lah mo ban dang pynneh pynsah ia kane ka Niam Peiñ Rong kaba shu lape pynthame.

---

1. Shrot — Paia oh shrong.
2. Paraw — Skhen/siej
3. Kher — ki nongiarap ia u Sirdar.
4. Lakhina — Ki jingai nguh ne buh burom da ka pisa bad shi sla u tympew.
5. Khah sain — Ki Kynja kdait.
6. Shlup — tep.

KI MAWBYNNA

Ka Elaka Nartiang ka pawnam bha na bynta ki Mawbynna ki ba don da ki spah tylli ha ka jaka ba ju pynlong iew ba tip kum ka Iew Mulong. Napdeng kita ki maw baroh don tang uwei u mawbynna bajrong tam hangta bad la antad ba u jrong kumba 10 metre. La ong ba une u mawbynna u dei u ba jrong tam ha ka jylla Meghalaya, kita ki mawbynna ba byllai stai ha iew ruh ki long ki ba i shongkhia ban peit. Don ki mawbynna ki ba jrong bad ieng kum ki wait ki sum, don pat ki ba madan bad heh, ki ba tip kum ki Maw lyngknot ki ba lah ban shong shibun ngut ki briew.

Napdeng kine ki mawbynna, don ruh kiba ki pyndonkam ha ka ba pynleit niam ha ki sngi iew, ha ka ba u Doloi bad ki Pator, ki Wasan ha la ka riam tynrai ki ju leit nguh leit dem shwa ha kine ki maw niam. Ki law shwa ki juti ba ki phong nangta ki sa kiew halor uta u mawlyngknot, hangta la iasong sa u kwai tylli bad u tympew ia ki da ki paid nongwan iew. Ynda dep ki hiar noh na uta u maw bad leit sa sha uwei pat u maw ba heh bad madan bha, hangta ruh ki leh kumjuh tangba ym shym la iasong kwai shuh ia ki, kumba la leh ha u maw ba ki kiew nyngkong. Ha kine ki maw lehniam kim ju shah ia ki kynthei ba kin kiew, lait noh tang ha ka por lehniam Pomblang Iaw. Kumba ju long ka dustur hindu, kine ki nong Nartiang ruh ki ju nguh ia u Doloi da ka ba pyndei ia ki shympriah kti jong ki ha u bad sa nama.

La ong ba kane ka rukom leit nguh ia ki mawniam ka long thik kumba leit duwai bad kyrpad ban bha ban miat ka iew ka hat, ka die ka thied. U Doloi, ki Pator, ki Wasan baroh haba ki leit phai pat sha la ïng, ki hab ban iaid biang na kajuh ka lynti ba ki wan rung shapoh iew, kim lah ban mih na kawei pat ka lynti. Ia kane ka rukom ngeit dang bun ki ba dang bat pyrkhing da ki ba dang long chnong, ba ym ju bit ban iaid lyngba wat ha ïng ha sem ruh. Lada ki rung na ka

jingkhang bah na khmat kidei ban mih biang ruh najuh. Ban leit shata sha iew, ki jong u Doloi ki hab ban iaid lyngba uwei u jingkieng maw ba jrong ba ki khot u Mawpun, ba la shna da u Mar Phalyngki, u Luh Lyngskor bad kiwei de hajan ka Umtisong, bad ha ka por ba ki wan phai ruh ki hab ban iaid biang nangta najuh. Hangne te kim ju shah tdit tdot ia ki kynthei ba kin iaid.

La ong ba uta u mawbynna ba jrong u don la ka khana ban iathuh. Kat kum ka'jingioh lum jingtip la ong ba ia une u maw la tip kum u maw Sanirang, namarba la wan rah ia u nangta, ka long kaba phylla ban iohsngew ba la wan tan ia une u mawbah mawsan tang da u jyntang pathaw.

La ong ba la pyrshang nyngkong eh ban tan da ki kynjri nar bad ki tyllai heh; hynrei long lehnohei, shu bijai ei ka por bad ka bor, naba kita ki tiar tan ki dkut noh. Dei tad haduh ba la phah shat phah khein ha u Luhblei, ba ki sa shem ka lad ka lynti ba dei tang u jyntang pathaw u ba lah ban tan ia uta u maw. Kat kum ba kup kata la luh ka khan, uta u maw ruh u la shah suk mynsiem ba kin wan tan ia u shaduh Nartiang. Ka long kaei kaei ka ba sngew phylla ba da u kynjri nar u dkut, katba u jyntang pathaw pat uba rit ruh u lah ban tan ia uta u maw, ka don ka bor maian ei ei ba sha lyndet.

Hynrei ym shym la lah satia ban thung ia uta u mawbynna. Wat la tih ka thliew kaba jylliew shirynnieng briew bad tam ar phut ei ei. Kumta u Syiem Jaintia u la phah shat phah khein ha u Luhblei, u Luhblei u pawang la ka shanam bad iathuh ba uta u maw u pan jingknia da u briew, kumta dei ban knia briew khnang ban lah pynieng ia uta u mawbynna.

Shipor u Syiem u la khuslai bad bynniaw kumno kein yn leh, naei kein yn ioh briew ban knia. Ha ki por mynshwa ki ju knia da ki briew ba wan poi wir poi hap, katba ki dang ia puson ia pyrkhat hangta kynsan kynsan lane syndet syndet ki la iohi ia uwei u khynnah poi wir. U Syiem u la bret ia ka dabia hapoh thliew bad phah tam ha uta u khynnah, hamar kata ka por ba uta u khynnah u hiar hangta hapoh thliew, ki khyllie artat ia uta u mawbynna bad pynhap hangta hapoh thliew, uta u maw u sa neh bad ieng skhem artat triang haduh mynta mynne. Ynda la dep thung ia u, ki buh sa ki maw lyngknot baheh bha ban iadei dur bad ka jingheh jingjrong jong uta u mawbynna.

Kita kiwei pat ki mawbynna ba don hangta hapoh iew Nartiang, la ong ba dei u Mar Phalyngki bad ki paralok Mar jong u, ki ba la thlieh ia kita ki maw ha ka dur jong ki maw lyngknot, maw jingkieng bad kiwei de ki rukom, ia kine ki mawbynna ruh la wan tan da u jyntang pathaw. La iphuh iphieng ka iew Nartiang naba la don ka jaka shong ba thikna, ha kaba u Syiem, Doloi, Pator bad ki Wasan baroh ki lah ban ia shongkai ne pynlong dorbar hangta ha iew, ban ia kynduh ia ki paid ki hajar ka Hima, bad ia ki kam rit kam ria ruh la ju bishar hangta hi ha iew. Ka jingsdang jong kata ka iew Nartiang pat ka dei naduh ka por ba wan rah u Mar Phalyngki ia ka Moo Blai na Raliang ban kup da slap.

Ha kaba iadei bad kane ka jingthoh, lah ruh ban kdew ba U Rangbah Nobait Swer u la thoh bad batai bniah bha ha ka kot jong u kaba kyrteng "U Maw Sanirang".

---

1. **Nama — pyndei ha ka shyllangmat, kaba uguh burom.**
2. **Luh ka Khan — ka rukom khan ba pyndonkam da ki sbai-rit, ki dak ki shin ki paw kat kum ka jingiapan.**
3. **Dabia — tin rit ba buh shun.**
4. **Moo Blai — Maw shong blei.**

U MAR PHALYNGKI

U Mar Phalyngki u dei uwei na ki riew pawkhmat bad pawnam bha ha ki khanatang jong ka Ri Jaintia. La tip ia u kum u Radbah ka ri Jaintia, naba dei lyngba jong u la ioh ia ka lehniam ba pawnam ha Nartiang baki khot ka Pomblang Iew Nartiang lyngba ka jingwan rah jong u, ia u Mawknor ba shong ka Blei Iew na Raliang, mynba u da slap da uta u Maw kyngkniap ha ka por ba u wan iew Raliang.

La iathuh ba u Mar u dei u khun jong ka Lita Bamon, ka shakri hapoh ka ïng syiem. Ha ka por ba ka Lita ka la jan dei ka por ban kha ia u Mar, kiwei pat ki para shakri kynthei, ki la leit pynshoi pynshad ha u syiem da ki buit sniew, u syiem u la isih ia ka bad beh noh iaka nangta na ïng syiem shapoh khlaw.

Kumta ka Lita ka la phet sha khlaw ban im shata marwei, ka bam da ki sohdieng sohkhlaw katba ioh tangban im, bad la ong lyngba ka jingbam ia kine ki soh khlaw, uta u khun ba ka pun u sa ioh ka bor ba phylla bad ba khlain. La ong ba ha ka por shwa ban kha ia u Mar, la wan tap ka jingdum hangta hapoh khlaw, khie sa ka eriong erngit, la ther sa u slap u phria, khynwin ka khlaw da ka jingbeh kyrthep kata ka eriong haduh ba ki mrad bad ki sim ba shong ba sah hangta hapoh khlaw ki la her ruma bad sakma shane shatai, kyrhuh lamwir sa ki khla, ki dngiem. Hamar kata ka por ka Lita ka kha ia u khun shynrang, u ban sa tei mot ia la ka kyrteng bad ki kam bah ba un leh lyngba ki khanapateng.

Mar ia kha ia u Mar, la wan mih kynsan uwei u khla u da kyrhuh jam ban bam ia ki. Ka Lita ka la pan map bad nguh ia uta u khla ka da .l kyrpad kyrpon ia u ba un sngewsynei ban pyllait im ia ka mynsiem jong ki. U khla haba u iohsngew ia ki kyntien ba sngew myllung bad sngew rit ba mih na shyntur jong ka, u la sngewsynei kylla, u la leh sbun kylla ia ka da kaba leit pynwad jain phong jainsop ia uta u

khyllung, sa shiphang u wan mih dngong bad wan rah kawei ka jain lieh ba ki tip ne khot ka jain Byrki.

Ynda u la dap kumba 12 snem ei ei ka rta, ka la sngew shngain bad ki briew ruh ki la sdang ban iohsngew wer wer ia ka jingkhlain jong uta u khynnah, la ong ba u kawang kai ia ki mawlong bad phut kai ia ki diengbah hapoh khlaw. Kine ki khubor ki la poi sha ki tyndong skhor jong u Syiem, ynda haba u Syiem u la sngewthuh ia ka jingim khuid jong ka Lita, bad ka bor phylla jong uta u khynnah, u la phàh khot ia ka ba kan wan shong biang hapoh ing syïem. Ban pyrshah ia ka hukum jong u Syiem ruh kam nud, kumta kam banse ban wan phai biang shata sha ïng syiem ryngkat bad u khun, dei nangne sha khmat ba u Mar Phalyngki u sa iohlad ban hikai pynkhlain kilan met bad pynïbit shuh shuh ia la ka sap ka phong kaba u Blei Trai Nongthaw Nongbuh u la pynkup ha u.

U Syiem Parbat Ray haba u la iohi ia ka bor jong u Mar, u la thung ia u kum u myntri hapoh ka hima jong Jaintiapur ba un long ruh u nongpeit ia ka hima Rilum Jaintia baroh kawei. Kane ka la jia, ynda haba u Mar u la samla, kumta haba u Mar u la ioh ka bor ba pura kumne ban peit bad pyniaid ia ka hima Rilum Jaintia, u la sngew dei ban ioh sa ka Hima Lyiur na bynta u Syiem, namarba ha ka por lyiur ka shit palat ban shong ban sah sha Ri Thor Jaintiapur. Hadien ka jingwad shitom jong u Mar, u la shem ba dei tang ha Nartiang, ka jaka ba long pdeng, kaba lah ban pynlong ia kata ka Nongbah Lyiur jong u Syiem. U Syiem ruh u la mynjur bad phah buh Maw nongrim, ia u ba dang don haduh mynta ha Nartiang ha ka jaka ba la thaw ia ka ing syiem.

Shwa ba u Mar un pynheh ia ka Nartiang, kaba dang dap tang da ka khlaw suda, la ong ba don tang lai jait kiba shong ba sah hangta ha shnong bad kita ki dei ki jait Dkhar, Lamare bad Dhar, namarba kine ki dei ki nongshong shnong ne buhai shnong ba nyngkong eh jong ka Nartiang la khot ia ki, ki Jait Tre, kaba mut ki jait trai jong kane ka shnong, ha kaba ki don ka hok ban long Doloi. Nangta suki suki ka Nartiang ka sà heh bad pawnam kat haduh mynta mynne, lyngba ki jingtih bad jingbuhnam jong ki longshwa manshwa kum ki Mawbynna, ki Pung, ki ïng blei bad kiwei de.

Ha ka por ba ka shnong Nartiang ka dang rit, ka don ka iew kaba rit ha Madan Majar, ha kaba mynta pat ka la kylla long ka jaka

shad pastieh ki Doloi, Pator, Lyngdoh bad ki Wasan ha ka janmiet ba ki leit bad wan bret blei thaw ha ka por Durga Puja.

Katba nang iaid ki por, u Mar u la nang rangbah bad ki nongshong shnong ruh ki la sdang roi, ka iew kaba ki don ruh ka la rit palat, kumta ki ju smat ban leit iew sha Raliang naba ka iew shata ka heh. Leit jia ryngkhat ha kawei ka sngi jur bha u slap bad u Mar um don jingda slap, la ong ba u la iapan trab bad knup kylliang na ki nong Raliang ban ioh da slap, hynrei ym don ba ai satia ia u. Te ha ka jingsngewdom, bad bitar shla ia ka jingkhapnap kita ki nong Raliang, u la shim uwei u Maw lyngkniap nangta napoh iew bad kup da slap da uta. Ynda jan poi ha la shnong, u la pda noh ia uta u mawlyngkniap sharud nong, hajan ka Umtisong. La ong ba jan man la ka sngi iew Raliang la ju iohsngew ia ka jingsawa ba jur bha ha kata ka khlaw, kaba sngew kumba dei ka sur ki paidbah. Ki briew ki ba iohsngew kumta ki la leit iathuh sha u Doloi, u ba la swar bad tohkit hynrei um shim lap ei ei. Kumta u la phah ia u Luhblei ba un luh un khan, dei hangta kein ba ki sa tip ia ki jingshisha, ba dei pynban da ka Blei Iew Raliang kaba la wan poi shong ha kata ka jaka khlaw ba bret Maw lyngkniap u Mar Phalyngki bad ka jingsaw a pat kadei ka jong ki Paidbah bad ki Puriblei. La ong ba uta u Maw lyngkniap ba u wan kup da slap u dei pynban u maw ba shong ka Blei Iew Raliang. Kumta u Mar u la kular ban ai ka Jingnguh burom ia ka man la u snem kumba ka ioh ka hok ka kynti jingmane burom na ki nong Raliang. Kata ka Blei ruh ka la kohnguh bad kumta ka sa shong sa sah duh noh ha Nartiang. U Syiem Jaintiapur ruh u la shah sngewbha ia ki Nartiang ban pynlong iew noh ha kata ka jaka ba don uta u mawlyngkniap, ha man la ka sngi Mulong, kumjuh kumba long iew ha Raliang. Ia kane ka iew la tip kum ka iew ba shong ki blei, la shna ruh iwei i ïng rieh tngen hajan ka jaka ba don uta u Mawlyngkniap ha kjat u diengjri kum ka dak ban pynsahnam bad kynmaw burom ia u Mar Phalyngki.

U Luh Laskor u dei u nongbud ba jan tam jong u Mar, bad u la buhnam lang uwei u mawjingkieng uba ki khot u Moopun, ia uba haduh mynta mynne ruh dang dei ban pynkhuid ne sait sleh umphniang ha ka por ba lehniam Pomblang Iew, namarba dei ban iaid lyngba jong uta u maw.

U Mar Phalyngki u long myntri ha ka por jong u Syiem Parbat Ray, u ba la synshar ha Jaintiapur naduh ka snem 1500-1516, hadien jong u Syiem Markuhain, uba long u syiem ba nyngkong eh jong ka Nartiang u ba la wan ne synshar hadien jong u Syiem Shyngkhlein — Am, u khun nyngkong ne khun phrangsngi jong u Loh Ryndi bad ka Li Dakha, u ne u dei u syiem ba nyngkong tam ban synshar ia ka Hima Synteng bad ka nongbah jong kata ka hima ka dei ha Sutnga.

Hynrei wat la u Mar u long u briew uba khlain katno katno ruh, pynban kum u briew u dei hi ban iap. Ynda haba u Mar u la dep lut phar ki kam ki jam ha Nartiang u la leit phai biang noh sha Jaintiapur, bad ha ka por ba u Mar u jah na la shnong, u Syiem pat u la ngat ha ka ruh ba pynap shrip ki phareng ia u, ki la pynshoi pynshad bad ai bih ia ki jingmut jingpyrkhat jong u Syiem kat haduh ba un da ngop shisha ha ki buit sianti jongki. U Syiem une la kum u tyngshop hapoh ka shangkhawiah ba phnieng ki nongpynshad khawyiang, u la kwah shisha ban tynjuh ia ka bor u Mar Phalyngki. Kumta u la hukum ban teh ia u ha uwei u dieng sohpieng baheh bad u la phah jynrat artat. U Mar ruh um shym ialeh pyrshah ia ka hukum syiem, u la kohnguh bad jynrat da kaba suk mynsiem ia uta u dieng sohpieng baheh naduh tynrai ne tyllong, bad naduh kata ka por, kata ka jaka ka kylla long noh ka pung baheh ba ki tip kum ka Mukoi Sohpieng.

Ki phareng ki la sngew shitom jingmut shibun namarba kim lah ban knieh synshar ia kata ka Hima Jaintiapur katba dang im u Mar, kumta ki la pyrshang wad bun ki lad ki lynti kumno ban pyniap ia uta u Radbah. Hadien ki ioh jingtip kaba pynsngewbha ia ki tyndong skhor jongki, ba la lap ka buit kumno ban pyniap duh syndon ia u Mar Phalyngki, Dei tang da ka kynthei ka ba samparot, ka bym bit ban ktah ne pyndei met ia u, lada jia ba ktah ia u ha kum kita ki por ba samparot, u Mar un tlot bad duh bor noh. Ynda la tip ia kane ki phareng ki la pynshoi pynshad biang ia u Syiem, da kaba pyntieng pynsmiej ba u Mar u lah ban knieh suk ia ka bor long syiem lane sloit noh ia ka iktiar syiem da ka jingkhlain bor jong u. U Syiem u ba la ngat lypa ha ka shangkawiah ba la phnieng na bynta jong u, u la sngewdei ban phah pyniap noh ia u Mar. Kumta u la hukum ia u Mar ba un kit sa ia ki mawbynna bajrong bad baheh. U Mar ruh u la kohnguh bad kit ia ki da ka suk, hynrei ynda sah satang uwei u

mawbynna, ha ka por ba u dang dem ban kit ia uta u mawbynna, ki nongshun ki la pynbat nadien da kawei ka kynthei ba samparot, mar kumta hi u Mar u tlot bad duhbor noh, uta u mawbynna baheh u ban ia u bad u Mar u la iap ha shen. Hadien ka jingiap jong u Mar Phalyngki, ka bor synshar Syiem ruh ka la wai noh tang hapoh ki khyndiat snem, ynda ki phareng ki sloit noh ia ka iktiar longsyiem na u Syiem Rajendra Singh, u Syiem Jaintiapur ha ki spah snem 1835. Ki phareng ki la dakhol ia ki jaka ki puta ki pnar, bad namarba u Syiem Rajendra Singh um shym la kohnguh ban long Syiem Mraw ha ki bor synshar Nongwei, kumta ka Sorkar phareng ka la kem bad set byndi ia u. Da kaba sloit noh ka iktiar na u Syiem, ki la shah sa tang ia ki Doloi ba kin synshar, Ha kane ka rukom la pynkhamti ia ka iktiar kum u khliehduh Nongsynshar ha la ki Elaka jong ki, kine ki Doloi haduh mynta mynne ki dang bat ia ka bor ka iktiar ba la pynkhamti ha ki naduh ki por mynshwa.

Katkum ka jingthoh jong u Rangbah Homiwell Lyngdoh (Bam kwai ha dwar u blei) ha ka kot "Ki Syiem Khasi bad Synteng" ka paw ba ka kyrteng jong u Syiem Parbat Ray, u dei shisha u Syiem Synteng ba nyngkong eh ha Jaintiapur. Parbat Ray ka dei ka kyrteng dkhar kaba mut "U trai jong ki lum". (Bad u synshar naduh ka snem 1500-1526. (Page- 31, 32).

Katkum ka jingthoh jong u Rangbah Homiwell Lyngdoh (Bam kwai ha dwar u blei) ha ka kot "Ki Syiem Khasi bad Synteng" bad na ka jingthoh jong ka Kong Minimon Laloo ha ka kot "Ka Thwei Lamin bad ka Lehniam ki Pnar" yn shem ba ka kyrteng jong u Syiem Rajendra Singh, ka paw kum u Syiem khatduh ba la shah sloit iktiar ha u snem 1835. (P-45 H.L.) bad P-1 (M.L.).

★ Haba peit pyrman, yn shem ba ka Raid Jaintia ka dei ka hima jong ki Nongwei (Dkhar), bad kiba long syiem ruh ki dei na ka jait Bamon (Ki Khar Hindu Brahmin). Kine ki jait Brahmin ki dei ki jait ba khraw kumba paw ha ki kot Indian History, kaba bynta ia ka kyrdan jong ki briew ha ka imlang sahlang lyngba ka Caste System ka jingpyniapher kyrdan ia ki jaidbynriew, ia kaba la phiah ha ki saw kyrdan. Ki Brahmin, ki Kshatriya, ki Vaishya bad ki Sudra. Kane ka ju wan rah barabor ia ka jingiapher jingmut hapdeng kiba kor jait bad ba pohjait da kaba ithuh ia ki lyngba ki kam ba ki trei). Ka

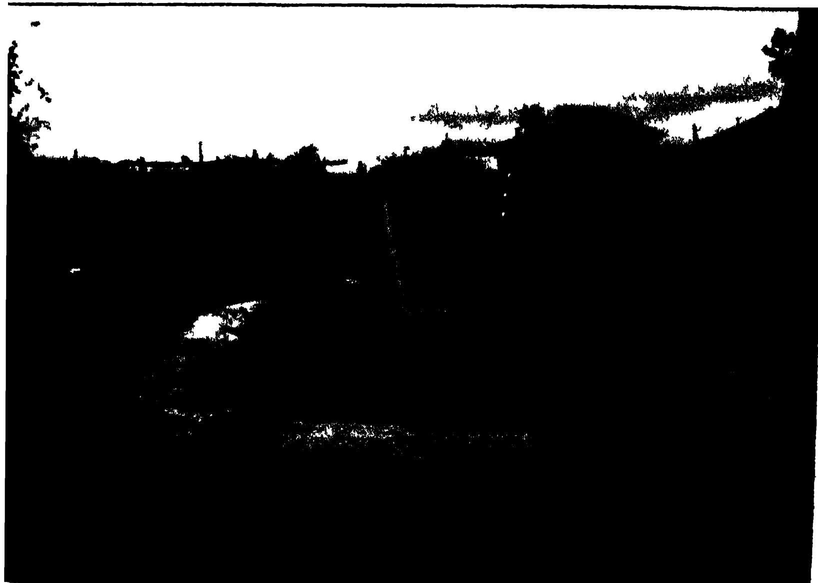
raid Jaintia ka la shah jop ha ki Syiem Synteng, kumta lah ban ong ba ki Pnar ba shong ba sah ha Jaintia Hills ki dei ki Synteng, Sngew tohmet pat ban ong ba haba pyndonkam ia ka kyrteng Jaintia ka kdew bad thew sha ka jinglong Mraw, naba dei tang kiba shah jop thma ha ki synteng. Lada pule bniah bad sani bha ia ka kot "Ki Syiem Khasi bad Synteng" yn shem shisha ba ki Synteng ki long kynrad halor ki Jaintia. (Haba kumta kumno yn Pyndap ia ka ktien ba iadei bad ka Community, ha ka Schedule Tribe Certificate, hato Sngew dei ban Pyndap Jaintia, Pnar ne Synteng).

---

1. Puriblei — ki blei ki dken kiba ym lah ban iohi da ki khmat briew.
2. Byrki — ka jainphong ba lieh bym da ni, kaba long rew ne khajin.
3. Sampatót — ba poi bnai.

U Bamon Govindra Kumar Debsamikko u dang pynsleh um khuid ia u Blang u Doloi Don Dkhar ha ka Durga Puja 11-10-94 shwa ban pom ia u

Ka Duwan Pomblang Syiem (Tang ia u Blang Doloi) ha ka por Durga Puja.

U Doloi Don Dkhar ryngkat bad U Pator Ram Pale (Bam kwai ha Dwar u Blei), Pator Dontha Dkhar bad Pator Kat Nongpluh ki dang shad tawiar 7 sien ia ka Duwan shwa ban leit bret noh ia ka Blei Thaw sha Wah Myntang. (14-10-94).

U Maw Lyngknot heh ba shong u Doloi bad ki Pator, Wasan baroh ha ka sngi Iew Nartiang. (Dec. 93).

KI BAN DANG MIH —

1. Ka North-East General Knowledge
2. Babe Dier Por
3. Ngan Bud iaphi sha ba Sep ka Sngi
4. Ka Kolshor Baiar u Hynniewtrep
5. Tang Maphi Namar Jongnga Pt. I

(La Mana Ban Aiwai)

La Pynmih Bad Pynphriang Da Ki

"LALOO BROTHERS"

UMSOHSUN, SHILLONG - 793001

Printed at — Rajesh Printing Press, *Deals in :* Offset, Letter Press
Printing, D.T.P. Etc.
Qualapatty, Opp. Seng Jaintia School, Shillong 793002